

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

1.1. Η φυσική-απλοϊκή στάση και η γενική οντοθεσία

Στο πρώτο έργο που εξέδωσε ο Χούσερλ, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* (1891), είναι φανερό η προσκόλλησή του στις κατευθυντήριες γραμμές της ιδιότυπης εμπειριστικής φιλοσοφίας του Μπρεντάνο, καθώς αυτό που επιχειρείται σε αυτό το έργο είναι η θεμελίωση των βασικών αριθμητικών και λογικών εννοιών σε υποκειμενικά ψυχολογικά ενεργήματα. Η *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* είναι δείγμα μιας Εμπειρικής Περιγραφικής Ψυχολογίας. Ακόμα δεν έχουν γίνει τα βήματα προς τη φαινομενολογική επανερμηνεία της μπρεντανικής έννοιας της αποβλεπτικότητας και τη θεωρία για την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και ιδέας, ζητήματα με τα οποία θα ασχοληθούμε παρακάτω. Το ιδρυτικό φαινομενολογικό έργο του Χούσερλ είναι οι *Λογικές Έρευνες* (1900-01), όπου πια ξεπερνιούνται οι προηγούμενες εμπειριστικές προκαταλήψεις, αλλά και τίθενται τα θεμέλια για μια *Φαινομενολογική Περιγραφική Ψυχολογία*. Ωστόσο, στις ίδιες τις *Λογικές Έρευνες* δεν καθίσταται απολύτως καθαρή η μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετείται εκεί, ενώ ταυτόχρονα μένουν συγκαλυμμένα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας ειδικά φαινομενολογικής στάσης. Μόνο μετά τη λεγόμενη υπερβατολογική στροφή του Χούσερλ, τα πρώτα ψήγματα της οποίας βρίσκουμε στις διαλέξεις για την *Ιδέα της Φαινομενολογίας* (1907) και καθαρότερα διατυπωμένη τη συναντούμε πλέον στις *Ιδέες I* (1913), μπορούμε σε μια ανάδρομη κίνηση να φωτίσουμε το χαρακτήρα των αναλύσεων των *Λογικών Ερευνών*. Σε μια τέτοια ανάδρομη κίνηση, η οποία συντελείται υπό το πρίσμα της εξέλιξης της χουσερλιανής σκέψης, φτάνουμε να πούμε ότι οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* είναι γνωσιολογικές και όχι οντολογικές· ότι είναι προ-υπερβατολογικές ψυχολογικές και όχι υπερβατολογικές φιλοσοφικές. Το νόημα αυτών των διαπιστώσεων θα επιχειρήσουμε να φωτίσουμε στη συνέχεια.

Η διπλή κατανόηση, από τη μια, του προγράμματος του φαινομενολογικού υπερβατολογικού ιδεαλισμού και, από την άλλη, της σημασίας του προ-υπερβατολογικού χαρακτήρα των *Λογικών Ερευνών* δεν μπορεί παρά να εκκινεί από την προβληματική της λεγόμενης *φυσικής-απλοϊκής στάσης* (natürliche-naive Einstellung). Ο Χούσερλ εισάγει για πρώτη φορά αυτό τον όρο στις *Ιδέες I* για να ονομάσει τη συνήθη κατάσταση του ανθρώπινου βίου.¹ Πιο συγκεκριμένα, διατελώντας κανείς στη φυσική-απλοϊκή στάση, βρίσκεται εν μέσω ενός κόσμου άμεσα διαθέσιμου, ο οποίος, βέβαια, δεν περιορίζεται μόνο σε ό,τι δίνεται ενεργεία. Ο κόσμος αυτός υπάρχει εκεί ανεξάρτητα από το ποιο είναι το εκάστοτε ενεργεία αντιληπτικό πεδίο. Αυτό το τελευταίο περιβάλλεται πάντοτε από μια άλω συμπαρέυρεσης, από ένα χωρικό και χρονικό ορίζοντα, λιγότερο ή περισσότερο σαφή ή συγκεχυμένο, ο οποίος είναι προσδιορίσιμος αλλά ποτέ δεν καθίσταται πλήρως προσδιορισμένος. Μέσα από τη φυσική στάση δίνεται σταθερά ένας κόσμος ανεξάρτητα από την αλλαγή που μπορεί να υφίσταται η σύνθεση των περιεχομένων του. Επίσης, ο κόσμος αυτός δεν είναι ένας κόσμος πραγμάτων με τα οποία σχετίζεται κανείς μόνο από την άποψη της σκέ-

¹ Ο Χούσερλ περιγράφει με λεπτομέρεια τη φυσική στάση στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους των *Ιδεών I*. Αντίστοιχες περιγραφές βρίσκουμε και σε μετέπειτα έργα του. Στις *Λογικές Έρευνες* συναντούμε μόνο δύο σύντομες αναφορές στην, αποκαλούμενη εκεί, *αντικειμενική-απλοϊκή στάση* (βλ. *LU II/1*, σσ. 42 [284], 75 [310]), ενώ στην *Ιδέα* συναντούμε τον πυρήνα αυτού του ζητήματος με τους όρους *αντικειμενική σκέψη* (βλ., πχ., *Hua II* σ. 19 [15]· βλ. και *Hua XIII*, σσ. 112, 118).

της υλικότητάς τους. Τα πράγματα λαμβάνονται ως ήδη συγκροτημένα και, έτσι, διαθέσιμα ως χρηστικά αντικείμενα επενδυμένα με αξιακά χαρακτηριστικά, ως επιθυμητά, ωραία, άσχημα, χρήσιμα, κ.λπ. Ο κόσμος δίνεται «ως ένας κόσμος αξιών, ως ένας κόσμος αγαθών, ως ένας πρακτικός κόσμος»². Επιπλέον, ο κόσμος της φυσικής στάσης είναι διυποκειμενικός. Μοιράζεται κανείς τον ίδιο κόσμο με άλλα υποκείμενα, άλλους ανθρώπους και ζώα. Χωρίς τη στροφή της προσοχής σε κάτι από το ενεργεία αντιληπτικό πεδίο, έχει κανείς μια συνεπίγνωση ενός κόσμου σωματικών πραγμάτων, αλλά και άλλων έμψυχων όντων τα οποία βρίσκονται εν χώρω και χρόνω. Τα διάφορα υποκείμενα εκλαμβάνονται ως ενδόκοσμα όντα, ενώ τα βιώματα και τα ενεργήματά τους εκλαμβάνονται ως συμβάντα της μίας και μοναδικής φυσικής πραγματικότητας.

Η απόδοση μιας τέτοιας *ρεαλιστικής* ύπαρξης σε ό,τι περιλαμβάνει η φυσική χωρο-χρονική πραγματικότητα, την οποία μοιραζόμαστε με όλα τα άλλα υποκείμενα, αποκαλείται από τον Χούσερλ «γενική οντοθεσία [Generalthesis]»³. Αυτή διαμορφώνει πάντοτε τη φυσική-απλοϊκή στάση και υπό το πρίσμα της προσλαμβάνουμε την πραγματικότητα «όπως ακριβώς αυτή η ίδια [...] δίδεται αφ' εαυτής, ως εκεί-ευρισκόμενη»⁴. Μάλιστα, η γενική οντοθεσία για την οποία μιλά ο Χούσερλ δεν είναι οπωσδήποτε εκφρασμένη και ρητή στο επίπεδο των κρίσεων. Η “γνώση” της ύπαρξης ενός περιβάλλοντος κόσμου εν χώρω και χρόνω, δεν συνιστά, για τον ίδιο, κάποια μορφή εννοιολογικής σκέψης. Το ότι αποδίδουμε ρεαλιστική ύπαρξη στο φυσικό κόσμο και τα μέρη του, διαπερνά το σύνολο του φυσικού βίου πριν καν, ή και χωρίς απαραίτητα ποτέ, αυτό να το δηλώσουμε με τη μορφή κρίσεων. Ο κόσμος της φυσικής στάσης είναι “εκεί” για εμάς, “διαθέσιμος” πριν από κάθε σκέψη, αν και ως τέτοιος επιτρέπει ουσιωδώς τη δυνατότητα της θεματοποίησης και της κατηγοριακής σύλληψής του. Με το να διατυπώνουμε κρίσεις περί του φυσικού κόσμου, τονίζει ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I,

ξέρουμε βεβαίως ότι θεματοποιούμε μόνο και συλλαμβάνουμε κατηγοριακά ό,τι κατά κάποιον τρόπο ήταν ήδη εκεί μη θεματικά, αδιάσκεπτο [ungedacht], ακατηγόρητο εντός της πρωταρχικής εμπειρίας, δηλαδή το θεματοποιούμε και το συλλαμβάνουμε ως αυτό που βρισκόταν στην εμπειρία με το χαρακτήρα του “διαθέσιμου”. (*Hua* III/1, σ. 62 [58])

Μπορούμε με συντομία να πούμε ότι φυσική στάση είναι η στάση της άμεσης ή απλοϊκής καθημερινής ζωής με ό,τι αυτή περιλαμβάνει: πρακτικές, αξίες, άλλα υποκείμενα, πολιτισμικά μορφώματα, επιστήμες, κ.λπ. Αυτή η ιδέα συνοψίζεται με τον καλύτερο τρόπο στο ακόλουθο χωρίο από το περίφημο *Άρθρο για την Εγκυκλοπαίδεια Britannica*:

[Φυσική στάση είναι αυτή] μέσα στην οποία παραμένουν τόσο το σύνολο του καθημερινού βίου όσο και οι θετικές επιστήμες. Σε αυτή τη στάση ο κόσμος είναι για εμάς το αυτόνοτο υπάρχον σύμπαν των ρεαλιστικών όντων, σταθερά προ-δεδομένος σε μια ανεπερώτητη διαθεσιμότητα [Vorhandenheit]. Έτσι, ο κόσμος στη φυσική στάση είναι το γενικό πεδίο των πρακτικών και θεωρητικών δραστηριοτήτων μας. (*Hua* IX, σ. 288 <190-1>)⁵

² *Hua* III/1, σ. 58 [53].

³ Βλ., π.χ., ό.π., §30.

⁴ Ό.π., σ. 61 [57]· βλ. και *Hua* V, σσ. 148-9 [416].

⁵ Βλ. και *Hua* III/1, §§27, 30, 31, 39, 62· *Hua* IV, σσ. 27 [30], 208 [219]· *Hua* XVI, σ. 39 [33]. Ο Μερλώ-Ποντύ παραλαμβάνει από τον Χούσερλ την προβληματική της φυσικής στάσης και αναφέρεται σε αυτήν όταν μιλά για την *αντικειμενική σκέψη* (pensée objective) που χαρακτηρίζει τόσο τον κοινό νοσο όσο και τις επιστήμες. Η *αντικειμενική σκέψη* ουσιαστικά προσδιορίζει εδώ εκείνη τη στάση μας

Αντιλαμβανόμαστε ήδη ότι εντός της φυσικής στάσης, της οποίας το κύριο χαρακτηριστικό είναι αυτό της *θετικότητας* (δηλαδή της απόδοσης ρεαλιστικής ύπαρξης), μπορούμε να εντοπίσουμε μια βασική πόλωση. Από τη μια μεριά, σε ένα κατώτατο και πρωταρχικό επίπεδο έχουμε τον άμεσο προ-θεωρητικό βίο, ο οποίος περιέχει όλα τα ενεργήματα που λαμβάνουν χώρα πριν από τις διαφόρων ειδών επιστημονικές θεωρητικοποιήσεις. Τη στάση από την οποία επιτελούνται αυτά τα προ-θεωρητικά ενεργήματα ο Χούσερλ *επίσης* την αποκαλεί *φυσική* με την πιο στενή έννοια της αντιδιαστολής ειδικά προς την επιστημονική στάση, δηλαδή προς το δεύτερο πόλο που περικλείεται στη σφαίρα της θετικότητας. Θα αναφερόμαστε στη φυσική στάση με την πιο στενή έννοια με το χαρακτηρισμό *πρωταρχική*, χωρίς να ξεχνάμε ότι αυτή είναι φυσική και με την ευρύτερη έννοια, δηλαδή με την έννοια της απλοϊκότητας και της θετικότητας αναφορικά με τα αντικείμενά της. Από τη μεριά της, η θεωρητική στάση των διαφόρων επιστημών είναι φυσική-απλοϊκή καθόσον δεν επερωτάται αυτό το ίδιο το γεγονός της συγκρότησης και της δοτικότητας των αντικειμένων τους.⁶ Και, όπως είπαμε, η θεωρητική-φυσική στάση των επιστημών στηρίζεται, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στη φυσική-πρωταρχική στάση του άμεσου, προ-θεωρητικού βίου.

Στον απλοϊκό προ-επιστημονικό βίο είναι που αναζητά ο Χούσερλ τον πρωτότοπο της γενικής οντοθεσίας, το πλαίσιο όπου για πρώτη φορά οντοτίθεται ένας ρεαλιστικός, ανεξάρτητος από εμάς κόσμος. Διαβάζουμε στις *Ιδέες I*:

Για να ξεκαθαρίσουμε τα πράγματα, θα αναζητήσουμε την έσχατη πηγή που τροφοδοτεί τη γενική οντοθεσία που διενεργώ στη φυσική στάση, και η οποία μου επιτρέπει να βρίσκω ενσυνείδητα, ως έναντι μου γεγονικά υπάρχοντα, έναν κόσμο πραγμάτων, να αποδίδω στον εαυτό μου μέσα σε αυτόν τον κόσμο ένα έμβιο σώμα [Leib]⁷, και να μπορώ να διευθετώ εμένα τον ίδιο μέσα σε αυτόν τον κόσμο. Αυτή η έσχατη πηγή είναι αναμφίβολα η *κατ' αίσθηση εμπειρία*. (*Hua III/1*, σ. 80 [82])

Η *κατ' αίσθηση εμπειρία* (και πρωταρχικά η *κατ' αίσθηση αντίληψη*) συχνά μας εξαπατά. Μπορεί να έχουμε ψευδαισθήσεις και να βλέπουμε τα πράγματα και τους προσδιορισμούς τους διαφορετικά από το πώς αυτά είναι πραγματικά. Μπορεί να έχουμε παραισθήσεις και να κάνουμε λάθος ακόμα και για την ίδια την πραγματικότητα αυτού που βλέπουμε. Μέσα από την απλοϊκότητα του πρωταρχικού βίου αποδίδουμε την πλάνη μας στην αισθητηριακή μας σκευή. Και το επόμενο βήμα είναι να θεωρήσουμε ότι μόνο μια καθαρή συνείδηση είναι αυτή που μπορεί να σχετιστεί με τα αντικείμενα στην ίδια την πραγματικότητά τους.

[Έτσι, τ]ο αντιλαμβάνεσθαι, θεωρημένο απλά ως συνείδηση και ξέχωρα από το έμβιο σώμα και τα σωματικά όργανα, εμφανίζεται εδώ ως κάτι που είναι καθαυτό ανυπόστατο [Wesensloss], ως μια κενή εποπτική ενατένιση [Hinsehen], ενός κενού “εγώ”, προς το ίδιο το αντικείμενο· ως ένα κοίταγμα που αποκαθιστά με θαυμαστό τρόπο επαφή με αυτό το αντικείμενο. (*Hua III/1*, σ. 81 [83])

κατά την οποία οδηγούμαστε στην *αντικειμενοποίηση* του κόσμου, με ό,τι αυτός περιλαμβάνει. Σε μια τέτοια αντικειμενοποίηση οδηγούνται και οι δύο φιλοσοφικές παραδόσεις στις οποίες ασκεί κριτική ο Μερλώ-Ποντύ: ο εμπειρισμός και η νοησιарχία. Βλ., π.χ., Merleau-Ponty 1945, σσ. 81-6 [67-72].

⁶ Ο Λουφτ λανθασμένα ταυτίζει, λοιπόν, τη φυσική-απλοϊκή στάση εν γένει με τον προεπιστημονικό βίο. Σύγκ. με Luft 2002, σσ. 115κ.επς.

⁷ Ο όρος *Leib*, τον οποίο μεταφράζουμε ως *έμβιο σώμα*, ονομάζει το σώμα του υποκειμένου κατά το ότι αυτό είναι ένα ζωντανό-οργανισμικό σώμα και όχι ένα σκέτο φυσικό-χωρικό πράγμα ανάμεσα σε άλλα φυσικά-χωρικά πράγματα, ένα σκέτο *Körper*. Θα αποδώσουμε τον όρο *Körper* απλά ως *σώμα*. Αυτόν ο Χούσερλ τον χρησιμοποιεί γενικά για να αναφερθεί στα σκέτα φυσικά πράγματα, σε ένα τραπέζι, μια πέτρα, αλλά και ένα δέντρο ή το ανθρώπινο σώμα, ιδωμένα κατά τη σκέτη εκτατότητα και υλικότητα-αιτιότητά τους.

Εντός του πρωταρχικού-απλοϊκού βίου, προ-επιστημονικά, λαμβάνει χώρα για πρώτη φορά μια σχάση. Από τη μια μεριά, η συνείδηση εκλαμβάνεται ως ένα *ον εν εαυτώ* και, από την άλλη, το αντιληπτό ως ένα *ον που αντί-κειται* στη συνείδηση, ως ένα *ον «καθ' εαυτό και δι' εαυτό»*⁸. Ένα επόμενο βήμα μπορεί να συντελεστεί από την επιστημονική πια σκοπιά. Ως επιστήμονες ερμηνεύουμε το πράγμα που δίνεται στις αισθήσεις ως σκέτη *εμφάνιση* ενός πράγματος καθ' εαυτό. Το επιστημονικό πράγμα καθ' εαυτό εκλαμβάνεται, τότε, ως το μόνο πραγματικό πράγμα το οποίο και επιχειρούμε στη συνέχεια να προσδιορίσουμε φυσικο-μαθηματικά.

Για τον Χούσερλ, τόσο η προ-επιστημονική, όσο και η επιστημονική αντιμετώπιση της εξωτερικής πραγματικότητας ως καθ' εαυτήν δεν αποτελεί παρά μια συγκεκριμένη ερμηνευση του κόσμου. Αλλά, είναι αυτή ακριβώς η ερμηνευση που καθιστά προβληματικό το πώς σχετιζόμαστε με τη ρεαλιστικά υπάρχουσα εξωτερική πραγματικότητα. Η αντίληψη και, γενικότερα, ο σχετισμός ανάμεσα σε ένα νοεόν και τον αυτονόητα ανεξάρτητο, από αυτό το νοεόν, κόσμο αποδεικνύεται ένας ιδιαίτερα δύσκολος «γρίφος»⁹, ένα «μυστήριο»¹⁰, το «αίνιγμα όλων των αινιγμάτων»¹¹ που πρέπει να λυθεί. Και η ζητούμενη λύση αναγκαστικά κινείται προς την κατεύθυνση της εύρεσης εκείνου του «θαυμαστού τρόπου» που αποκαθιστά την επαφή και γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στη συνείδηση και τη ρεαλιστικά ανεξάρτητη πραγματικότητα.¹²

Η χουσερλιανή φαινομενολογία έρχεται να αναμετρηθεί με τις προκαταλήψεις και τα αυτονόητα της φυσικής-απλοϊκής στάσης. Έρχεται να καταγγείλει την προβληματικότητα του σχετισμού ανάμεσα στις δύο υποτιθέμενα ρεαλιστικά ανεξάρτητες σφαίρες ύπαρξης, ανάμεσα στο υποκείμενο και τον αυθύπαρκτο κόσμο. Κι αυτό σε όλα τα επίπεδα: στην αντίληψη, τη φαντασία, τη σκέψη, τις αξιολογήσεις, την πρακτική δράση, κ.ο.κ. Η αναζήτηση κάποιου θαυμαστού σχετισμού δύο ξεχωριστών και διαμετρικά αντίθετων πόλων, της συνείδησης και του κόσμου, καταγγέλλεται από τον Χούσερλ ως πέρα για πέρα λανθασμένη. Η φαινομενολογική λύση που ο ίδιος προτείνει σκοπεύει στην απενεργοποίηση της γενικής οντοθεσίας, και μαζί των συνοδών ψευδοδιπόλων της, και στην αποκάλυψη του πεδίου της *φάνερωσης* του υπερβατικού εμπράγματος κόσμου στη βάση της *αποβλεπτικότητας* της συνείδησης. Στις *Λογικές Έρευνες* αυτό επιχειρείται να γίνει στους κόλπους μιας Καθαρής Ψυχολογίας. Αργότερα, όμως, ο Χούσερλ καταλαβαίνει ότι αυτή η προσέγγιση δεν καταφέρνει να διαλύσει οριστικά τα προβλήματα της φυσικής στάσης και γι' αυτό, όπως θα διαπι-

⁸ *Hua* III/1, σ. 81 [83].

⁹ *Hua* II, σσ. 20 [15], 32 [25].

¹⁰ *Ο.π.*, σ. 19 [14-5].

¹¹ *Hua* VI, σ. 12 <13>.

¹² Είναι χαρακτηριστικό το ακόλουθο σχετικό χωρίο από την Παράδοση *Πράγμα και Χώρος* του 1907. Γράφει ο Χούσερλ: «Η αντίληψη ενάντια στην οποία αγωνιζόμαστε ενεργεί προφανώς έτσι, ως εάν η αντικειμενότητα, το Είναι οποιουδήποτε είδους, να ήταν κάτι καθ' εαυτό άνευ συσχετισμού με τη συνείδηση, ως εάν η συνείδηση άπαξ τυχαία να προσέγγισε το αντικείμενο, να το περιεργάστηκε [*herumoperierte*] και να ανέλαβε αυτές ή εκείνες τις αλλαγές ακριβώς με τον τρόπο του χειρισμού με το φυσικό νόημα. Πίσω από δω βρίσκεται το υποτιθέμενο αυτονόητο: τα πράγματα υπάρχουν καθ' εαυτά και πριν από κάθε σκέψη, και τώρα έρχεται το Εγώ-υποκείμενο [*Ichsubject*] –ένα νέο πράγμα– και ενεργεί στο πράγμα και φτιάχνει κάτι με αυτό, εκτελεί μαζί με αυτό το σκέπτεσθαι, το εποπτεύειν, το συσχετίειν, το συνδέειν, δια μέσου των οποίων το πράγμα δίνεται στο Εγώ-υποκείμενο ακριβώς μόνο με τη μορφοποίηση που του έχει επιβληθεί.» (*Hua* XVI, σ. 39 [33]) Σε μια μεταγενέστερη Παράδοση με τίτλο *Φύση και Πνεύμα* (1919) ο Χούσερλ επίσης τονίζει ότι η συστοιχία ανάμεσα στα ενεργήματα της συνείδησης και τις διάφορες αντικειμενότητες «είναι συστοιχία μιας απαράβλητης ιδιομορφίας, είναι ένα θαύμα όταν κανείς παραπλανάται από τις συνήθειες της φυσικής-απλοϊκής στάσης» (*Hua* Mb IV, σ. 92· βλ. και *ό.π.*, σ. 93).

στόσουμε, στρέφεται στην *υπερβατολογική* λύση του ζητήματος της *συγκρότησης* του κόσμου από την υπερβατολογική συνείδηση.

1.2. Η Φαινομενολογική Ψυχολογία

1.2.1. Η φαινομενολογική ψυχολογική αναγωγή

Το κύριο μέλημα του Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες*, δηλαδή πριν από τη λεγόμενη «υπερβατολογική στροφή», είναι γνωσιολογικό.¹³ Προκειμένου ο ίδιος να αντιμετωπίσει το αίνιγμα της γνώσης, στρέφεται, πρώτα απ' όλα, ενάντια στην αυτονόητη οντολογική αυθυπαρξία ενός προϋπάρχοντος, εκεί παρ-ιστάμενου κόσμου. Στρέφεται ενάντια στη δογματικότητα της φυσικής-απλοϊκής στάσης για την οποία δεν τίθεται καθόλου το ερώτημα της συγκρότησης αυτού του κόσμου. Η φαινομενολογική έρευνα του Χούσερλ υιοθετεί, αν και όχι εντελώς ρητά ακόμα, μια «μη φυσική κατεύθυνση της εποπτείας και της σκέψης»¹⁴, μια *τεχνητή* στάση που ανακόπτει τον αυτονόητο τρόπο με τον οποίο στρεφόμαστε προς τα πράγματα, τον κόσμο και τους άλλους. Για *μεθοδολογικούς* λόγους, λοιπόν, προτείνεται μια τροποποίηση της γενικής οντοθεσίας που χαρακτηρίζει τη φυσική στάση. Ο Χούσερλ υιοθετεί μια ιδιότυπη *εποχή* με την οποία η γενική οντοθεσία τίθεται “εκτός ενεργείας” όχι, όμως, με σκοπό την άρνηση, την ακύρωση του Είναι. Απλώς τίθεται σε εκκρεμότητα κάθε *πεποίθηση περί ύπαρξης* που συνοδεύει τα ενεργήματά μας. Με άλλα λόγια, αυτό που τίθεται σε εκκρεμότητα είναι μια *συγκεκριμένη στάση* απέναντι στην πραγματικότητα. Όπως θα γράψει αργότερα ο Χούσερλ στις *Ιδέες I*,

[Δ]εν παραιτούμαστε από την οντοθεσία που ως τώρα επιτελούσαμε, δεν αλλάζουμε κάτι στην πεποίθησή μας, η οποία παραμένει αυτή που ήταν [...]. Κι ωστόσο, η οντοθεσία δοκιμάζει μια τροποποίηση –ενώ παραμένει αυτή που είναι, τη θέτουμε, θα λέγαμε, “εκτός ενεργείας”, την “αποσυνδέουμε”, τη “θέτουμε εντός παρενθέσεων”. (*Hua* III/1, σ. 63 [58-9])

Η εποχή που προτείνει ο Χούσερλ δεν είναι καθολική. Απευθύνεται συγκεκριμένα στη γενική οντοθεσία και οδηγεί στη στέρηση κάθε πεποίθησης και δυνατότητας εκφοράς οποιασδήποτε κρίσης περί της ανεξάρτητης από εμάς υπάρξεως του εμπράγματος ως πάντα “εκεί διαθέσιμου” για εμάς. Με δυο λόγια, η εποχή αφορά εδώ μια συγκεκριμένη ερμηνεία του Είναι, τη *ρεαλιστική* ερμηνεία.

Η μεθοδολογική κίνηση της προτεινόμενης εποχής από τον οντοθετικό χαρακτήρα της φυσικής-απλοϊκής στάσης αφήνει εκτός ενδιαφέροντος και ανενεργή τη φυσική ρεαλιστική πραγματικότητα ως τέτοια. Με αυτόν τον τρόπο, ο Χούσερλ θεωρεί πως *αναγόμεστε* σε ένα νέο πεδίο, το πεδίο των *φαινομένων*. Η υποβολή εντός παρενθέσεων των πεποιθήσεων και κρίσεων περί υπάρξεως μάς αφήνει στη σφαίρα της καθαρής ψυχολογικής συνείδησης, γι' αυτό και ο Χούσερλ κάνει λόγο, σε αυτό το

¹³ Εξετάζουμε εδώ τις *Λογικές Έρευνες* (1900-01) υπό το πρίσμα των διακρίσεων και των παρατηρήσεων που κάνει ο Χούσερλ περίπου μια δεκαετία αργότερα στις *Ιδέες I* (1913). Ουσιαστικά στις *Ιδέες I* ο Χούσερλ φωτίζει *αναδρομικά* το καθεστώς των αναλύσεων του προηγούμενου δημοσιευμένου έργου του.

¹⁴ *LU* III/1, σ. 9 [254].

πλαίσιο, για *ψυχολογική* φαινομενολογική εποχή και αναγωγή.¹⁵ Το πεδίο των φαινομένων, ως το φαινομενολογικό υπόλοιπο της φαινομενολογικής ψυχολογικής αναγωγής, είναι το κατεξοχήν πεδίο έρευνας του (φαινομενολογικού) ψυχολόγου, ο οποίος καλείται τώρα να εξετάσει και να περιγράψει τα ψυχολογικά περιεχόμενα από την άποψη της εμφάνισής τους, χωρίς, ωστόσο, να εκφέρει καμία κρίση περί πραγματικότητας.

Η οριοθέτηση του πεδίου μιας Καθαρής Ψυχολογίας, αποκαθαρμένης από κάθε στοιχείο που δεν ανήκει στη δικαιοδοσία της, γίνεται κατ' αντιστοιχία προς την αφαίρεση που επιτελείται στις Φυσικές Επιστήμες.¹⁶ Η Καθαρή Φυσική, η επιστήμη που ερευνά τη φυσική περιοχή της πραγματικότητας από την άποψη της σκέτης υλικότητας, αφήνει εκτός ενδιαφέροντος την ψυχικότητα. Με αυτή την έννοια, η Καθαρή Ψυχολογία και η Καθαρή Φυσική προχωρούν συμπληρωματικά η μια ως προς την άλλη: η πρώτη καλείται να ερευνήσει το χώρο των ψυχολογικών εμφανίσεων χωρίς να εξετάζει το εάν και το τι υπάρχει πέρα από αυτές, κάτι που το αφήνει στη δικαιοδοσία της δεύτερης.

Ο φαινομενολογικός ψυχολόγος θέτει εντός παρενθέσεων το ζήτημα της φυσικής πραγματικότητας, επιπροσθέτως, όμως, και οτιδήποτε αφορά τη σύνδεση μιας τέτοιας πραγματικότητας με την καθαρή ψυχικότητα. Η Καθαρή (Περιγραφική) Ψυχολογία δεν πραγματεύεται ζητήματα ψυχο-φυσικής ενότητας και άρα θέτει εντός παρενθέσεων και την ανθρώπινη σωματικότητα.¹⁷ Αλλά εδώ χρειάζεται προσοχή. Αυτό που μένει ανεξέταστο είναι η υλικότητα και το ανθρώπινο σώμα από την άποψη της πραγματικότητάς τους· αυτό που μένει σε εκκρεμότητα είναι μια συγκεκριμένη ερμηνεισή τους. Η Καθαρή Ψυχολογία, έχοντας ως αντικείμενό της το σύνολο της εσωτερικής ζωής, πραγματεύεται τη δοτικότητα των εμπειρικών πραγμάτων, αλλά και του εαυτού και των άλλων υποκειμένων, ως *φαινομένων*. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, το ανθρώπινο σώμα εξετάζεται και αυτό από την άποψη της εμφάνισής του ως φαινομένου στην καθαρά ψυχολογική σφαίρα.

Όμως, τι ακριβώς είναι τα *φαινόμενα* που κάνουν την εμφάνισή τους στη σφαίρα της ψυχικότητας μετά την εφαρμογή της ψυχολογικής φαινομενολογικής αναγωγής; Αυτό είναι το πιο κρίσιμο ζήτημα που ανακύπτει καθώς κάνουμε τα πρώτα βήματά μας στην περιοχή της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας. Και στην πραγμάτευση ακριβώς αυτού του ζητήματος θα στραφούμε στις τρεις επόμενες υποενότητες εξετάζοντας τα βασικά στοιχεία της θεωρίας του Χούσερλ για την αποβλεπτικότητα, την κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και το απριόρι.¹⁸

¹⁵ Το ζήτημα των αναγωγών, των ειδών και των υπολοίπων τους, ζήτημα δύστροπο στην έκθεσή του από τον ίδιο τον Χούσερλ, έχει υπάρξει αντικείμενο διαμάχης και παρεξήγησης για τους ερμηνευτές του έργου του. Η θέση που παίρνει κανείς σε αυτό το ζήτημα καθορίζει εν πολλοίς και τη γενικότερη στάση απέναντι στη χουσερλιανή φαινομενολογία. Ιδιαίτερος διαφωτιστικά για το ζήτημα των αναγωγών είναι τα de Boer 1978 και Θεοδώρου 2001.

¹⁶ Για τον παραλληλισμό βλ. και de Boer 1978, σ. 455.

¹⁷ Βλ., π.χ., Hua V, σ. 144 [411]. Hua IV, §49a.

¹⁸ Ο Χάιντεγκερ, στο Heidegger 1985, κεφ. 2, αναλύει με ιδιαίτερη οξυδέρκεια και καθαρότητα τον χαρακτήρα και τη σημασία αυτών των τριών θεμελιωδών φαινομενολογικών ανακαλύψεων: της αποβλεπτικότητας, της κατηγοριακής εποπτείας και του απριόρι.

1.2.2. Πώς διαφοροποιείται ο Χούσερλ από τη φιλοσοφία του Μπρεντάνο: προς μια νέα θεωρία για την αποβλεπτικότητα

1.2.2.α. Βασικά στοιχεία της θεωρίας του Μπρεντάνο

(i) Γενετική και Περιγραφική Ψυχολογία

Το 1874 ο Μπρεντάνο δημοσιεύει το περίφημο έργο του *Psychologie vom empirischen Standpunkt* (Ψυχολογία από εμπειριστική Σκοπιά)¹⁹. Μεθοδολογικά θέτει εκτός ενδιαφέροντος όλες τις μεταφυσικές υποθέσεις σύμφωνα με τις οποίες η ψυχή είναι κάποια “υπόσταση” (Substanz), και ορίζει την Ψυχολογία ως τον επιστημονικό κλάδο μελέτης των ψυχικών φαινομένων, δηλαδή των ψυχικών ενεργημάτων. Η προσέγγιση του Μπρεντάνο έχει τα χαρακτηριστικά ενός ιδιότυπου εμπειρισμού, ο οποίος αντλεί ταυτόχρονα πολλά στοιχεία από την αριστοτελική φιλοσοφία. Οι πρώτες προτάσεις του *Προλόγου* της πρώτης έκδοσης της *Ψυχολογίας* οριοθετούν ευθύς εξαρχής αυτή την προσέγγιση. Γράφει ο Μπρεντάνο:

Ο τίτλος που έχω δώσει στο έργο μου το χαρακτηρίζει αυτό κατά το αντικείμενο και τη μέθοδο. Η σκοπιά μου στην Ψυχολογία είναι η εμπειριστική [empirische]: μόνο η εμπειρία είναι η δασκάλα μου. Ωστόσο, μοιράζομαι με άλλους [διανοητές] την πεποίθηση πως μια ορισμένη ιδεαλιστική θεώρηση είναι εντελώς συμβατή με μια τέτοια [εμπειριστική] σκοπιά. (PES, σ. v [xxvii])

Η περιγραφή των ψυχικών φαινομένων γίνεται εκκινώντας αποκλειστικά από το έδαφος των *εμπειρικών* δεδομένων της συνείδησης. Γι’ αυτά τα δεδομένα, όμως, ο Μπρεντάνο αναζητά να βρει τους αναγκαίους νόμους που τα διέπουν. Ας δούμε με συντομία πώς επιχειρεί να καταφέρει κάτι τέτοιο.

Ο Μπρεντάνο δέχεται ότι τα ψυχικά φαινόμενα είναι δυνατό κάποιες φορές να περνούν απαρατήρητα και ότι το υποκείμενο αυτών των ψυχικών φαινομένων δεν στρέφει απαραίτητα την προσοχή του σε αυτά. Ωστόσο, θεωρεί ότι η *ενδοσκόπηση* των δικών μας νοητικών καταστάσεων, αλλά και η *παρατήρηση* της πιθανής έκφρασης των νοητικών καταστάσεων άλλων υποκειμένων μπορούν να γίνουν εργαλεία μιας ορισμένης Ψυχολογίας, την οποία ο ίδιος αποκαλεί *Γενετική Ψυχολογία*. Η Γενετική Ψυχολογία συνιστά μια αμιγώς εμπειρική-εξηγητική επιστήμη της οποίας οι προτάσεις αποτελούν γενικεύσεις (στη βάση παρατήρησης και επαγωγής) αναφορικά

¹⁹ Θα αναφερόμαστε στο εξής σε αυτό το έργο ως *Ψυχολογία*. Οι αντίστοιχες παραπομπές θα ακολουθούν τη μορφή PES, σ. x [ψ] με τον αριθμό x να αντιστοιχεί στη σελιδοποίηση της πρώτης γερμανικής έκδοσης Brentano (1874), και τον ψ στη σελιδοποίηση της αγγλικής μετάφρασης από τους C. Rancurello, D. B. Terrell, και L. McAlister, στο Brentano (1995). Στην *Εισαγωγή* της έκδοσης του 1874 ο Μπρεντάνο εξηγεί πως η *Ψυχολογία* αποτελεί τον πρώτο τόμο, ο οποίος περιέχει δύο από συνολικά έξι προς έκδοση βιβλία. Στο πρώτο βιβλίο ο Μπρεντάνο πραγματεύεται το ζήτημα της Ψυχολογίας ως επιστήμης, ενώ στο δεύτερο το ζήτημα γενικά των ψυχικών φαινομένων. Ωστόσο, το αρχικό σχέδιο του Μπρεντάνο δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και αυτό που γνωρίζουμε είναι μόνο τα θέματα των τεσσάρων επόμενων σχεδιαζόμενων βιβλίων: το τρίτο βιβλίο θα καταπιανόταν με τα χαρακτηριστικά και τους νόμους που διέπουν τις παραστάσεις, το τέταρτο με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά και τους νόμους των κρίσεων, το πέμπτο με τα αντίστοιχα των συναισθημάτων, ενώ το έκτο και τελευταίο με τις σχέσεις νου-σώματος. Το 1911 ο Μπρεντάνο προχώρησε σε μια δεύτερη έκδοση των κεφαλαίων V-IX του δεύτερου βιβλίου της *Ψυχολογίας* με τον τίτλο *Von der Klassifikation der Psychischen Phänomene* προσθέτοντας και ένα παράρτημα. Το 1924 ο Κράους (Oskar Kraus), πιστός μαθητής του Μπρεντάνο, επιμελήθηκε την επανέκδοση της *Ψυχολογίας*. Άλλαξε την αρίθμηση των κεφαλαίων του δεύτερου βιβλίου, για να υπάρξει συμφωνία με την έκδοση του 1911, και πρόσθεσε κάποια μεταγενέστερα κείμενα του Μπρεντάνο, καθώς και αρκετά δικά του ερμηνευτικά σχόλια. Η αγγλική έκδοση του 1995 αποτελεί μετάφραση της έκδοσης του 1924.

με τη γένεση και τη διαδοχή των ψυχικών ενεργημάτων. Με αυτή την έννοια, οι προτάσεις της είναι *ενδεχομενικές* και επιδέχονται αμφισβήτησης.

Εντούτοις, υπάρχει τρόπος, κατά τον Μπρεντάνο, να οδηγηθούμε με *ενάργεια* και *βεβαιότητα* στα διάφορα ψυχικά φαινόμενα. Αυτός ο τρόπος είναι η *εσωτερική αντίληψη* (*innere Wahrnehmung*) –ως κάτι διαφορετικό, όμως, από την ενδοσκόπηση.²⁰ Η εσωτερική αντίληψη είναι η *αλάνθαστη* άμεση *επίγνωση* που συνοδεύει όλα μας τα ψυχικά φαινόμενα.²¹ Είναι η αυτο-συνειδησία των ψυχικών φαινομένων, η οποία, βέβαια, δεν συνιστά ένα νέο αυτόνομο *ενέργημα*. Εάν ίσχυε κάτι τέτοιο, θα χρειαζόταν ένα καινούργιο *ενέργημα* που να καθιστά την εσωτερική αντίληψη αυτο-συνειδητή (θα χρειαζόταν, π.χ., να έχω συνείδηση τού ότι έχω συνείδηση ότι αντιλαμβάνομαι), κ.ο.κ. Θα υπήρχε, δηλαδή, απαίτηση για αυτο-συνειδησία *άπειρων* στο πλήθος ενεργημάτων, ταυτόχρονα στο άμεσο παρόν ενός υποκειμένου –πράγμα αδύνατο. Η εσωτερική αντίληψη συνιστά, για τον Μπρεντάνο, *στιγμή* του ίδιου του εκάστοτε ψυχικού φαινομένου. Γι' αυτό, στο πλαίσιο της θεωρίας του, ένα ψυχικό φαινόμενο έχει δύο συνιστώσες. Η μία κατευθύνεται προς το *πρωτεύον* αντικείμενο του ενεργήματος (π.χ. το αντιληπτό), ενώ η άλλη προς το ίδιο το ψυχικό φαινόμενο, καθιστώντας το ουσιαστικά "αυτο-συνειδητό", άμεσα παρόν στον εαυτό του.²²

Μέσω ενός τέτοιου αναστοχασμού ικανού να αποδεσμεύεται από το τρέχον παρόν, ο Μπρεντάνο θεωρούσε πως, στη βάση των ψυχικών φαινομένων, σχηματίζουμε τις διάφορες έννοιες (τις οποίες αντιμετώπιζε αντι-πλατωνικά ως το κοινό στα πολλά, ως *universum in re*²³) και ότι, στη συνέχεια, με σκέτη ανάλυση εννοιών φτάνουμε στις *αναγκαίες σχέσεις* που επικρατούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η πρόταση «κάθε ψυχικό φαινόμενο είτε είναι αυτό το ίδιο μια παράσταση, είτε στηρίζεται σε μια παράσταση», ή η πρόταση «κάθε ψυχικό φαινόμενο στέφεται προς κάποιο περιεχόμενο», κ.λπ., δεν συνιστούν εμπειρικές γενικεύσεις, παρά προκύπτουν καθαρά στη βάση των εννοιών του *ψυχικού φαινομένου*, της *παράστασης*, του *περιεχομένου*, κ.λπ., δηλαδή των εννοιών που σχηματίζουμε με τη βοήθεια της εσωτερικής αντίληψης.

Η μέθοδος της εσωτερικής αντίληψης εξασφαλίζει, κατά τον Μπρεντάνο, άμεση πρόσβαση στη νοητική ζωή και οδηγεί σε γνώση αναφορικά με τα ψυχικά φαινόμενα, γνώση η οποία είναι βέβαιη, αλάνθαστη και αναγκαία και όχι επαγωγική και ενδεχομενική.²⁴ Τέτοια είναι η γνώση που οι εμπειριστές προπάτορες του Μπρεντάνο, Λοκ και Χιουμ, θεωρούσαν ότι έχουμε μόνο για τα αντικείμενα των Μαθηματικών,

²⁰ Βλ. π.χ. *PES*, σ. 48 [34].

²¹ Γράφει, για παράδειγμα, ο Μπρεντάνο ότι «στο ίδιο νοητικό φαινόμενο στο οποίο ο ήχος καθίσταται παρών στο νου μας, εμείς ταυτόχρονα συλλαμβάνουμε το νοητικό φαινόμενο» (*PES*, σ. 179 [127]). Η, λίγο παρακάτω, «το νοητικό φαινόμενο του ακούειν, πέρα από το γεγονός ότι παρουσιάζει το φυσικό φαινόμενο του ήχου, καθίσταται την ίδια στιγμή ως όλον, αντικείμενο και περιεχόμενο του εαυτού του» (*PES*, σ. 182 [129]).

²² Ένα από τα βασικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει εδώ ο Μπρεντάνο ήταν το ότι η αυτο-ενάργεια, την οποία εγγυάται η εσωτερική αντίληψη στο άμεσο παρόν ενός υποκειμένου, αμφισβητείται, από τη στιγμή που για να γίνει η εσωτερική αντίληψη εργαλείο στα χέρια τού/τής ψυχολόγου απαιτείται η καταφυγή στη *μνήμη* (π.χ. «τώρα αντιλαμβάνομαι αυτο-συνειδητά, αλλά για να εξετάσω αυτό το αντιληπτικό *ενέργημα* που μόλις έχει παρέλθει πρέπει να το φέρω στη μνήμη μου»). Η μνήμη, όμως, *επιδέχεται* λάθους. Ο Χούσερλ ασκεί κριτική σε αυτό το σκέλος της μπρεντανικής θεωρίας. Κάποια στοιχεία αυτής της κριτικής μπορεί να βρει κανείς στο Παράρτημα στην 6^η *Λογική Έρευνα* με τίτλο «Εξωτερική και Εσωτερική Αντίληψη: Φυσικά και Ψυχικά Φαινόμενα» (*LU II/2*, σσ. 221-244 [852-869]), καθώς και στις §§5 και 27 της 5^{ης} *ΛΕ*.

²³ Βλ. σχετικά και Hopkins 2011, σ. 84.

²⁴ Να σημειώσουμε ότι σε αυτό το πλαίσιο ο Μπρεντάνο κάνει λόγο για μια *επαγωγή με την ευρεία έννοια* (και όχι με τη στενή έννοια της απαριθμητικής επαγωγής) στη βάση της οποίας μεταφερόμαστε από την επιμέρους περίπτωση σε μια καθολική κρίση. Βλ. σχετικά το Brentano 1925, σ. 81 και το κατ'οπισθόκλητο Bergman 1976.

αλλά όχι και για αυτά της Ψυχολογίας (ή της Φιλοσοφίας). Ο Μπρεντάνο, όμως, έρχεται να πει πως η Ψυχολογία μπορεί πια να θεμελιωθεί ως *αποδεικτική* μάθηση (και όχι απλώς νομολογικά), μπορεί, δηλαδή, να θεμελιωθεί ως επιστήμη με την *αριστοτελική-νοησιαρχική* πλήρη σημασία της λέξης.²⁵ Η νέα αυτή Ψυχολογία αποκαλείται, από τον ίδιο, *Περιγραφική Ψυχολογία*, *Ψυχογνωσία*, αλλά και, σπανιότερα, *Περιγραφική Φαινομενολογία*.²⁶

(ii) Η έννοια της αποβλεπτικότητας στην Ψυχολογία

Η σημαντικότερη ίσως παράμετρος των αναλύσεων του Μπρεντάνο στην Ψυχολογία θεωρείται πως είναι η επαναφορά στο φιλοσοφικό διάλογο της θεματικής της *αποβλεπτικότητας* της συνείδησης.²⁷ Στο πλαίσιο της μπρεντανικής θεωρίας, η αποβλεπτικότητα αναγνωρίζεται ως το ουσιώδες χαρακτηριστικό των ψυχικών φαινομένων, κάτι που αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στο ακόλουθο πολυσυζητημένο χωρίο.

Κάθε ψυχικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από αυτό που οι Σχολαστικοί του Μεσαίωνα ονόμασαν αποβλεπτική (ή και νοητική) ενύπαρξη [intentionale Inexistenz] ενός αντικειμένου και που εμείς μπορούμε να ονομάσουμε –αν και όχι με εντελώς αναμφίσημες εκφράσεις– σχετισμό με ένα περιεχόμενο [Beziehung auf einen Inhalt], κατευθύνεσθαι προς ένα αντικείμενο [Richtung auf ein Objekt] (το οποίο δεν πρέπει εδώ να θεωρηθεί ως κάτι εμπράγματο [Realität]), ή προς μια εμμενή αντικειμενότητα [immanente Gegenständlichkeit]. Κάθε ψυχολογικό φαινόμενο περιλαμβάνει εντός του κάτι σαν αντικείμενο, μολονότι όχι πάντα με τον ίδιο τρόπο. Στην παράσταση κάτι παριστάνεται, στην κρίση κάτι βεβαιώνεται ή απορρίπτεται, στην αγάπη κάτι είναι αγαπητό, στο μίσος μισητό, στην επιθυμία επιθυμητό, κ.ο.κ. Αυτή η αποβλεπτική ενύπαρξη είναι χαρακτηριστική αποκλειστικά των νοητικών φαινομένων. Κανένα φυσικό φαινόμενο δεν παρουσιάζει κάτι τέτοιο. Μπορούμε συνεπώς να ορίσουμε τα ψυχικά φαινόμενα λέγοντας ότι είναι αυτά τα φαινόμενα που περιέχουν εντός τους ένα αντικείμενο αποβλεπτικά. (PES, σ. 115 [88])

Αναφέραμε και νωρίτερα ότι τα ψυχικά φαινόμενα είναι για τον Μπρεντάνο τα διάφορα συνειδησιακά ενεργήματα. Αυτά ο ίδιος τα ταξινομεί σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα θεμελιώδη ενεργήματα, οι ψιλές (σκέτες) παραστάσεις. Σε αυτές κάτι παρουσιάζεται στη συνείδηση χωρίς, όμως, ταυτόχρονα να

²⁵ Βλ. π.χ. PES, σ. 128 [91]. Θεμελιώνοντας έτσι αποδεικτικά την Ψυχολογία, ο Μπρεντάνο θεωρούσε πλέον ότι θα μπορούσε να θεμελιώσει αυστηρά και την κανονιστικότητα των κανονιστικών μαθήσεων της Λογικής αλλά και της Ηθικής.

²⁶ Βλ. και Rollinger 2004, σσ. 257κ.επ.· Moran 2000a, σ. 8· Spiegelberg 1982, σσ. 34κ.επ. Για να είμαστε ακριβείς, στην Ψυχολογία ο Μπρεντάνο προλειάνει το έδαφος για τη διάκριση ανάμεσα στη Γενετική και την Περιγραφική Ψυχολογία. Αυτή γίνεται πια ρητή μετά το 1880. Βλ. σχετικά Spiegelberg 1982, σσ. 26-7· Chisholm 1976, σσ. 91-3· Mulligan 2004, σ. 67· την εισαγωγή της ΜακΑλιστερ (McAlister) στο PES, σ. xvi. Για τη διάκριση Γενετικής και Περιγραφικής Ψυχολογίας μπορεί να ανατρέξει κανείς και στα de Boer 1978, σσ. 52-61, 77κ.επ.· de Boer 1976, σσ. 101-07· Spiegelberg 1982, σσ. 36-8· Gilson 1976. Ο Ντε Μπουρ, στο σύντομο de Boer 1976, ανασυγκροτεί με ιδιαίτερη ευστοχία την προσπάθεια του Μπρεντάνο να παντρέψει τον ορθολογισμό (και την πεποίθηση περί ύπαρξης απριόρι επιστημών) με τον εμπειρισμό (και την πεποίθηση πως δεν υπάρχουν καθολικές οντότητες, ενώ όλη η γνώση πηγάζει από την εμπειρία επιμέρους όντων).

²⁷ Η επαναφορά από τον Μπρεντάνο της θεματικής της αποβλεπτικότητας καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη Φιλοσοφία του εικοστού αιώνα. Από τη μια, ο ριζικός επαναπροσδιορισμός της έννοιας της αποβλεπτικότητας από τον Χούσερλ υπήρξε μια από τις κινητήριες δυνάμεις που οδήγησαν στη δημιουργία του φαινομενολογικού ρεύματος. Από την άλλη, η μεταφορά της θεματικής της αποβλεπτικότητας στον αγγλόφωνο χώρο, μέσα από την ερμηνεία του Τσίσολμ (Roderick Chisholm), έδωσε έναν ιδιαίτερο προσανατολισμό στη λεγόμενη γλωσσο-αναλυτική Φιλοσοφία του Νου. Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, δεν θα καταπαιστούμε ειδικότερα με αυτή τη τελευταία διάσταση της, λανθασμένης κατά τη γνώμη μας, ερμηνείας του Τσίσολμ και της πρόσληψής της.

υιοθετείται κάποια γνωσιακή ή συναισθηματική στάση απέναντί του. Αν και ο Μπρεντάνο δεν κατηγοριοποιεί εδώ ρητά και τα είδη των ίδιων των ψιλών παραστάσεων, φαίνεται πως διακρίνει, από τη μια, τις εποπτικές αισθητηριακές παραστάσεις (π.χ. της όρασης ή της αφής) και, από την άλλη, αυτές που αποκαλεί *αφηρημένες* παραστάσεις, τις έννοιες.²⁸ Στο πλαίσιο του εμπειριστικού προσανατολισμού της *Ψυχολογίας*, οι έννοιες είναι επιμέρους παραστάσεις με γενική χρήση, οι οποίες “έρχονται” στο νου όταν, για παράδειγμα, κατανοούμε μια έκφραση που ακούμε ή διαβάζουμε.

Στη δεύτερη κατηγορία ψυχικών φαινομένων ανήκουν τα κρισιακά ενεργήματα με τα οποία στρεφόμαστε γνωσιακά απέναντι στα περιεχόμενα που μας παρουσιάζουν οι ψιλές παραστάσεις και αυτά τα αποδεχόμαστε ως αληθή, ή τα απορρίπτουμε ως ψευδή. Τέλος, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τα συναισθήματα, τις επιθυμίες και τα βουλητικά ενεργήματα. Το ποιοτικό χαρακτηριστικό των ενεργημάτων αυτής της τελευταίας κατηγορίας είναι η έλξη ή η απώθηση απέναντι σε ό,τι παρουσιάζουν κάθε φορά οι σκέτες παραστάσεις. Τα ενεργήματα της δεύτερης και της τρίτης κατηγορίας είναι *στηριγμένα* καθώς πάντα προϋποθέτουν ως θεμέλιό τους κάποια ψιλή παράσταση. Όλα, όμως, τα είδη ψυχικών ενεργημάτων είναι *αποβλεπτικά* κατά το ότι συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” το εκάστοτε αντικείμενό τους.

Τα συνειδησιακά περιεχόμενα, τώρα, *προς τα οποία* στρέφονται τα διάφορα ψυχικά ενεργήματα είναι, σε τελευταία ανάλυση, τα φαινόμενα που ο Μπρεντάνο αποκαλεί *φυσικά*. Τα φυσικά φαινόμενα *ενυπάρχουν αποβλεπτικά*, “ενέχονται” στα ψυχικά φαινόμενα, χωρίς να μπορούν ποτέ αυτά τα ίδια να σχετίζονται με άλλα περιεχόμενα, να συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” κάτι πέρα από τον εαυτό τους.²⁹ Τα φυσικά φαινόμενα, στα οποία συγκαταλέγονται όλα τα δεδομένα της αίσθησης, τα χρώματα, οι ήχοι, τα απτικά αισθήματα, κ.λπ., αλλά και αντίστοιχα περιεχόμενα της φαντασίας, της μνήμης, κ.λπ., είναι *εμμενή* περιεχόμενα της συνείδησης.³⁰ Όμως, τα φυσικά φαινόμενα δεν συνιστούν, για τον Μπρεντάνο, *εικόνες* μιας εξωτερικής πραγματικότητας. Αυτά μπορούν να λειτουργούν μόνο ως “ενδείξεις” για τη *λογική* συναγωγή της ύπαρξης κάποιων αιτίων τους. Ο Μπρεντάνο δέχεται την πραγματική ύπαρξη ενός κόσμου που δεν φαίνεται και που προκαλεί με αιτιακό τρόπο τα εμμενή στη συνείδηση φυσικά φαινόμενα, τα οποία θεωρεί πως δεν υπάρχουν πραγματικά.³¹

²⁸ Βλ. *PES*, σσ. 103 [79], 237 [180], 261 [198], 270 [204].

²⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες αναφορικά με τη διάκριση των *ψυχικών* φαινομένων από τα *φυσικά* μπορεί να ανατρέξει κανείς στο πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου βιβλίου της *Ψυχολογίας*.

³⁰ Όπως ισχυρίζεται ο Μπρεντάνο, όλα τα φυσικά φαινόμενα έχουν εμμενή ύπαρξη, υπάρχουν «μόνο φαινομενικά και αποβλεπτικά» *PES*, σ. 120 [92]· βλ. και σσ. 90-2 [69-70], 108 [83], 122 [94], 161 [123], 190 [145], 260 [197], 266-7 [201], 278 [210], 290 [222]. Βλ. επίσης *LU* II/2, σσ. 229 [857], 243-4 [868-9]· de Boer 1978, σσ. 18, 41-2· Bell 1990, σσ. 8-10.

³¹ «Αυτό που φαίνεται δεν υπάρχει πραγματικά και αυτό που υπάρχει πραγματικά δεν φαίνεται.» (*PES*, σ. 24 [19]· βλ. και σσ. 77-9 [60-1], 230-1 [176].) Βλ. επίσης σχετικά de Boer 1978, σ. 41· Cobb-Stevens 2003, σσ. 97-8· Moran 2000a, σσ. 53-4. Η θέση αυτή του Μπρεντάνο θα μπορούσε να παραλληλιστεί με εκείνη του Λοκ. Πράγματι, ο Λαντγκρέμπε κάνει λόγο για *γνωσιοθεωρητικό ρεαλισμό* του Μπρεντάνο (Landgrebe 1963, σ. 12), ενώ ο Σπίγκελμπεργκ αναφέρεται στον *κριτικό ρεαλισμό* του, ο οποίος, όμως, δεν συνιστά μια «θεωρία αντιγραφής για τη γνώση [copy theory of knowledge]» (Spiegelberg 1976, σ. 120). Ο Ινγκάρντεν επίσης αποκαλεί τον Μπρεντάνο *κριτικό ρεαλιστή* (Ingarden 1992, σ. 231). Ωστόσο, πρέπει να πούμε ότι ο Μπρεντάνο διαφοροποιείται ρητά από τον Λοκ αφού θεωρεί ότι ο πραγματικός κόσμος, ο οποίος υπερβαίνει τη σφαίρα των βιωμένων φαινομένων μας και είναι εκείνος που τα προκαλεί, με καμία έννοια δεν μοιάζει με τον κόσμο των φαινομένων (βλ. *PES*, σσ. 10-12 [9-10], 24 [19], 77-9 [60-1], 127-8 [98-9]). Στο πλαίσιο της φιλοσοφίας του Μπρεντάνο, τουλάχιστον στην *Ψυχολογία*, χάνει το νόημά της η έννοια των πρωτογενών ιδιοτήτων, ως ιδιοτήτων που δείχνουν πώς είναι ένα αντικείμενο στην “πραγματικότητα” ανεξάρτητα από υποκειμενικές παραμέτρους. (Σύγκ. με Philipse 1987, σσ. 297-8.) Τα βιωμένα φαινόμενα στον Μπρεντάνο δεν είναι *εικόνες* μιας εξωτερικής πραγματικότητας. Μπορούμε έτσι να καταλάβουμε τη θέση του σύμφωνα με την οποία η μόνη *αληθινή* αντίληψη (*Wahrnehmung*) είναι η εσωτερική αντίληψη. Αντίθετα, η εξωτερική

Στα παραδείγματα φυσικών φαινομένων που δίνει ο Μπρεντάνο αναφέρει το χρώμα, τον ηχητικό τόνο, τη θερμότητα αλλά και ένα *σχήμα*, ή ένα *τοπίο*, ή *εικόνες* που εμφανίζονται στη φαντασία.³² Αξιοσημείωτο είναι εδώ το ότι πραγματεύεται αδιάκριτα τόσο τα μεμονωμένα αισθήματα όσο και τα συμπλέγματα αισθημάτων που συνθέτουν, για παράδειγμα, την οπτική εμφάνιση ενός αντικειμένου. Ωστόσο, ο ίδιος δεν εξηγεί πώς προκύπτουν αυτά τα συμπλέγματα, δηλαδή με ποιόν τρόπο τα μεμονωμένα αισθήματα ενοποιούνται σε ολότητες. Ο Μπρεντάνο φαίνεται να προϋποθέτει ως δεδομένες τις σχετικές αναλύσεις του βρετανικού εμπειρισμού. Αναφορικά δε με τη συνύπαρξη και τη διαδοχή των φυσικών φαινομένων ως περιεχομένων της συνείδησης, ο ίδιος ισχυρίζεται πως αυτά αποτελούν αντικείμενο της φυσικής επιστήμης και δεν ανήκουν στη δικαιοδοσία της Περιγραφικής Ψυχολογίας. Θεωρεί πως τα φυσικά φαινόμενα ανήκουν στη δικαιοδοσία της Φυσικής, με την έννοια ότι αυτά συνιστούν αφετηριακά σημεία προκειμένου να οδηγηθεί η επιστημονική έρευνα στα κατεξοχήν αντικείμενά της, στις αφανείς *αιτίες* των φαινομένων (τα άτομα, τις δυνάμεις, κ.λπ.).³³

Μπορούμε συνοπτικά να πούμε ότι στη φιλοσοφία του Μπρεντάνο τα φυσικά φαινόμενα (είτε αυτά είναι απλά, είτε συνιστούν συμπλέγματα) δεν “αναφέρονται” σε κάτι άλλο, δεν “ενέχουν” αντικείμενα, δεν συνιστούν ένα “κατευθύνεσθαι-προς” αντικείμενα, με άλλα λόγια, δεν χαρακτηρίζονται από αποβλεπτικότητα. Τα φυσικά φαινόμενα, είναι τα εμμενή περιεχόμενα της συνείδησης *προς τα οποία* στρέφονται αποβλεπτικά τα ψυχικά φαινόμενα. Έτσι, τα πρώτα είναι οι εμμενείς ενύπαρκτες αντικειμενότητες προς τις οποίες στρέφονται τα δεύτερα. Για παράδειγμα, τα φυσικά (χρωματικά) φαινόμενα της όρασης συνιστούν, στη *Ψυχολογία*, το αποβλεπτικό αντικείμενο του ψυχικού φαινομένου της οπτικής αίσθησης.³⁴

1.2.2.β. Η κριτική του Χούσερλ

Στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* ο πρώιμος Χούσερλ σε γενικές γραμμές ακολουθεί πιστά τη φιλοσοφία του δασκάλου του. Στις *Λογικές Έρευνες*, όμως, διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από εκείνον σε διάφορα ζητήματα. Ένα από αυτά αφορά την αποβλεπτικότητα. Η κριτική του Χούσερλ στη μπρεντανική αποβλεπτικότητα είναι πολυεπίπεδη και αρθρώνεται, κυρίως, στην πολύ σημαντική πέμπτη *Λογική Έρευνα*. Στο παρόν πλαίσιο δεν θα εξετάσουμε όλες τις πτυχές αυτής της κριτικής. Θα εστιάσουμε στο ζήτημα της υπέρβασης που θεωρούμε πως είναι και το σπουδαιότερο.

Πρώτα απ’ όλα, ο Χούσερλ παρατηρεί ότι ο τρόπος με τον οποίο ο Μπρεντάνο μιλά για τα φυσικά φαινόμενα, ως τα αποβλεπτικά αντικείμενα των ψυχικών ενεργημάτων, μας οδηγεί στο να δεχθούμε ότι, για παράδειγμα, στην αντίληψη εμφανίζονται

αντίληψη, την οποία και αποκαλεί *Falschnehmung*, είναι ψευδής. Κι αυτό, όχι με την έννοια ότι μπορεί κάποιες φορές να μας εξαπατά, αλλά γιατί δεν μας παρουσιάζει το πώς είναι ο κόσμος στην πραγματική του ύπαρξη.

³² Βλ. *PES*, σσ. 103 [79-80], 120. Ο Κράους υποστηρίζει ότι ο Μπρεντάνο *εκ παραδρομής* αναφέρει ως παράδειγμα φυσικού φαινομένου το «τοπίο». Βλ. *PES*, σ. 79 υπσ. 2. Βλ. και Føllesdal 1982, σ. 38.

³³ Βλ. π.χ. *PES*, σ. 128 [99-100]: βλ. και de Boer 1978, σσ. 40, 53· Moran 1996, σσ. 15-6· Ingarden 1992, σσ. 231-2· Philipse 1987, σ. 298.

³⁴ Ο Ντοντ (βλ. Dodd 1996a, σσ. 66-8), στο πλαίσιο της δικής του αποτίμησης της θεωρίας του Μπρεντάνο, λανθασμένα κρατά διακριτά τα αποβλεπτικά αντικείμενα των ψυχικών φαινομένων από τα φυσικά φαινόμενα ως δεδομένα της αίσθησης (εάν εστιάσουμε στο ενέργημα της αντίληψης), κάτι που, όπως θα αντιληφθούμε παρακάτω, περιπλέκει και την κατανόηση της κριτικής του Χούσερλ στη μπρεντανική έννοια της αποβλεπτικότητας.

τα ίδια τα αισθήματα.³⁵ Αντίθετα, ο Χούσερλ επιμένει πως η φαινομενολογία της αντίληψης δείχνει ότι,

δεν βλέπω αισθήματα χρώματος, παρά έγχρωμα αντικείμενα, δεν ακούω αισθήματα [ηχητικού] τόνου, παρά το τραγούδι της τραγουδίστριας, κ.ο.κ. (LU II/1, σ. 374 [559])

Βλέπω ένα πράγμα, π.χ. αυτό το κουτί, δεν βλέπω τα αισθήματά μου. (Ο.π., σ. 382 [565]· βλ. και LU II/2, σσ. 232-3 [860])

Τα αισθήματα βιώνονται [...] όμως δεν εμφανίζονται αντικειμενικά. Δεν τα βλέπουμε, δεν τα ακούμε, δεν τα αντιλαμβανόμαστε με κάποια “αίσθηση”. (LU II/1, σ. 385 [567])³⁶

Αυτό που πρέπει ιδιαίτερος να τονίσουμε είναι ότι η αντίρρηση του Χούσερλ δεν περιορίζεται στο ζήτημα της σύγχυσης των αισθημάτων με τα αντικείμενα των ενεργημάτων. Ας υποθέσουμε ότι διακρίνουμε ρητά το επίπεδο των αισθημάτων από αυτό των αντικειμένων και ότι γίνεται πλέον ξεκάθαρο πως, για παράδειγμα, σε ένα αντιληπτικό ενέργημα στρεφόμαστε προς ένα *τοπίο* και όχι προς κάποια συμπλέγματα χρωματικών ποιοτήτων του οπτικού μας πεδίου. Θα δεχόταν τότε ο Χούσερλ ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ψυχικών φαινομένων μπορούν να περιγραφούν με τους όρους που θέτει ο Μπρεντάνο, δηλαδή ως κάποιου τύπου ενοποιημένες ολότητες εμμενείς στη συνείδηση; Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, η απάντηση είναι πως όχι.

Είδαμε και πριν ότι, στην *Ψυχολογία*, η έννοια της αποβλεπτικής ενύπαρξης γίνεται για τον Μπρεντάνο κριτήριο για τον προσδιορισμό της καθαρής ψυχικότητας. Το να ενυπάρχει κάτι αποβλεπτικά, το να είναι, με άλλα λόγια, αποβλεπτικό αντικείμενο, δηλώνει το-είναι-του-εντός-της-εμμέκειας του νοούντος.³⁷ Όπως τονίζει και ο Χούσερλ, στο πλαίσιο των παραδόσεών του με θέμα «Κεφαλαιώδη τμήματα από τη Φαινομενολογία και τη Γνωσιοθεωρία» (του χειμερινού εξαμήνου 1904-05):

Ο Μπρεντάνο χαρακτηρίζει τα ψυχικά φαινόμενα ως τους τρόπους, το πώς η συνείδηση σχετίζεται με ένα εμμενές αντικείμενο. Ανήκει στην ουσία των ψυχικών φαινομένων

³⁵ Βλ. και *Hua* XXIII, σ. 9. Η συγκεκριμένη ενότητα 4 με τίτλο «Σύντομη Παρουσίαση και Κριτική της Διδασκαλίας του Μπρεντάνο για την “Παράσταση”» είναι κείμενο του 1904-5.

³⁶ Βλ. και LU II/1, σ. 352 [540]· LU II/2, σ. 234 υψ. 1 [868-9]· *Hua* XXII, σ. 425 [480]. Επίσης, στη δεύτερη *Έρευνα* ο Χούσερλ γράφει χαρακτηριστικά: «[τ]ο να ορίσει κανείς ως παράσταση ενός περιεχομένου απλώς και μόνο το γεγονός ότι το περιεχόμενο αυτό βιώνεται, και, κατ' επέκταση, το να αποκαλεί παραστάσεις όλα τα βιωμένα περιεχόμενα, είναι μια από τις χειρότερες εννοιολογικές νοθεύσεις που γνώρισε η Φιλοσοφία» (LU II/1, σ. 165 <124>).

³⁷ Ο Μπρεντάνο, στα 1905 κατά τη λεγόμενη «κρίση της εμμέκειας» (*Immanenzkrise*), εγκαταλείπει τη θεωρία περί «αποβλεπτικής ενύπαρξης», συνεχίζει όμως να διατηρεί την ιδέα περί «κατευθύνεσθαι-προς» ως χαρακτηριστικό γνώρισμα των ψυχικών φαινομένων. (Βλ. σχετικά και Spiegelberg 1982, σ. 47 υψ. 19· de Boer 1978, σσ. 6-8· την εισαγωγή του Κράους στο *PES*, σ. liv-lv, lxii· Jacqueline 2004, σ. 106· Albertazzi 2006, σσ. 272-73· καθώς και το Kotarbinski 1976, σσ. 194-203.) Στη μετατόπιση του αυτή οδηγείται ύστερα από τις κριτικές που δέχτηκε κυρίως από τους μαθητές του, Χέφλερ (Höfler), Μάινονγκ (Meinong), Τβάρντοφσκι (Twardowski), Μάρτυ (Marty) αλλά και από τον Χούσερλ. Στη βιβλιογραφία συχνά συναντούμε τις μεταγενέστερες απόψεις του Μπρεντάνο να προβάλλονται πίσω στο πλαίσιο της *Ψυχολογίας* του. Σε αυτό, δίχως άλλο, έχουν συμβάλει και οι “δημιουργικές επεμβάσεις” του Κράους στο κείμενο της *Ψυχολογίας*. (Βλ. σχετικά και την εισαγωγή του Σίμονς (Peter Simons) στην αγγλική μετάφραση της *Ψυχολογίας*, *PES* xv-xvi.) Στόχος του Κράους ήταν να παρουσιάσει μια όσο το δυνατόν πιο συνεκτική μπρεντανική θεωρία “διορθώνοντας” εκ των υστέρων, ή επεξηγώντας τα σημεία εκείνα που θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη του, να οδηγήσουν σε παρανοήσεις. Μέσα σε ένα τέτοιο πνεύμα, ο Κράους ισχυρίζεται ότι η κριτική του Χούσερλ αναφορικά με την ταύτιση του εμμενούς (έσχατου) περιεχομένου με το αποβλεπτικό αντικείμενο είναι αβάσιμη. (Βλ., π.χ., *PES*, σσ. 79-80 υψ. 1, 377-8, 396.)

[σύμφωνα με τον Μπρεντάνο] να σχετίζονται με ένα εμμενές αντικείμενο. (*Hua* XXXVIII, σ. 9)

Για αυτό το ζήτημα ο Σπίγκελμπεργκ (Herbert Spiegelberg) τονίζει ότι, «στον Μπρεντάνο ο όρος “αποβλεπτικό” είναι ενδόμυχα συνδεδεμένος με μια αντίληψη για τη βιωματική δομή, σύμφωνα με την οποία όλα τα αντικείμενα με τα οποία σχετίζεται ένα βίωμα εμπεριέχονται την ίδια στιγμή σε αυτό το βίωμα, υπάρχουν εντός του. Ο όρος “αποβλεπτική (νοητική) ενύπαρξη” εκφράζει με ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή την εμμένεια στη *mens*»³⁸. Επίσης, «στον Μπρεντάνο, η λέξη “αποβλεπτικό” είναι συνώνυμη με τη λέξη “εμμενές” και το “αποβλεπτικό αντικείμενο” είναι συνώνυμο με το “εμμενές αντικείμενο”»³⁹.

Ο ισχυρισμός του Μπρεντάνο σύμφωνα με τον οποίο η αποβλεπτική ενύπαρξη είναι ουσιώδες γνώρισμα της ψυχικότητας, σημαίνει ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ψυχικών φαινομένων απλά είναι παρόντα ως *εμμενώς* κατεχόμενα στη συνείδηση. Μάλιστα, εκφράσεις που χρησιμοποιεί ο ίδιος, όπως, για παράδειγμα, όταν γράφει ότι «κάθε ψυχικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από [...] [τη] νοητική ενύπαρξη ενός αντικειμένου»⁴⁰, ή ότι «κάθε ψυχικό φαινόμενο περιλαμβάνει εντός του κάτι σαν αντικείμενο»⁴¹, δίνουν την εντύπωση ότι τα αποβλεπτικά αντικείμενα των διαφόρων ενεργημάτων εμπεριέχονται στη συνείδηση ως εάν να βρίσκονταν στο εσωτερικό κάποιου *εμπράγματος* περιεχόντος. Ο Χούσερλ σημειώνει σχετικά:

Αν κάποιος συγγέει το αντικείμενο με το ψυχικό περιεχόμενο, παραβλέπει ότι τα αντικείμενα που μας γίνονται “συνειδητά” δεν υπάρχουν στη συνείδηση όπως μέσα σε ένα κουτί ώστε να μπορεί κανείς να τα εντοπίσει και να τα αδράξει. (LU II/1, σ. 165 <123>)⁴²

Από την οπτική του Χούσερλ, η μπρεντανική αποβλεπτικότητα ως εμμενής ψυχική κατοχή εγκλωβίζει τη συνείδηση στα περιεχόμενα που *βιώνει* και μόνο. Ο «αντικειμενικός σχετισμός» για τον οποίο μιλά ο Μπρεντάνο στην *Ψυχολογία* δεν αφορά *εμφανίσεις* πραγμάτων *πέρα* από το ρου των βιωμάτων. Όμως, η συνείδηση, μας λέει ο Χούσερλ, δεν μπορεί να είναι ένα “κουτί” εντός του οποίου απλά παριστάνονται ως παρόντα κάποια περιεχόμενα. Και τα εμμενή περιεχόμενα δεν μπορεί να είναι κάτι “αντικειμενικό” με το οποίο σχετίζεται η συνείδηση. Το ότι η συνείδηση είναι αποβλεπτική πρέπει να μπορεί να ονομάζει το γεγονός του σχετισμού μας με *υπερβατικά* αντικείμενα.

Ενώ με την έννοια της αποβλεπτικής ενύπαρξης ο Μπρεντάνο επιχειρεί ουσιαστικά να οριοθετήσει την περιοχή της καθαρής ψυχικότητας, ο Χούσερλ του απαντά πως τελικά δεν καταφέρνει να μιλήσει για *έμπυχα*, νοήμονα όντα. Σύμφωνα με τον Χούσερλ, ένα ον το οποίο θα διακρινόταν απλώς και μόνο από την ψιλή κατοχή εμμενών περιεχομένων, απλά δεν θα ήταν ψυχικό, δηλαδή δεν θα είχε συνείδηση.

Ένα πραγματικό ον [*reales Wesen*], στερημένο από τέτοια [αποβλεπτικά] βιώματα, το οποίο θα είχε εντός του σκέτα περιεχόμενα του είδους των βιωμάτων της αίσθησης, που όμως θα ήταν ανίκανο αυτά να τα ερμηνεύσει αντικειμενικά ή να σχηματίσει παραστατικά μέσω αυτών αντικείμενα (που θα ήταν, λοιπόν, ανίκανο να σχετιστεί σε περαιτέρω ενεργήματα με αντικείμενα, να διατυπώσει κρίσεις για αυτά, να χαρεί ή να λυπηθεί για αυτά,

³⁸ Spiegelberg 1976, σ. 120.

³⁹ Ο.π., σ. 120· βλ. και Olafson 1977, σ. 161.

⁴⁰ *PES*, σ. 115 [88].

⁴¹ Ο.π.

⁴² Βλ. και *Hua* II, σσ. 12 [9], 71-2 [56], 74-5 [59-60]· *Hua*Mb III, σ. 114· *Hua* XI, σσ. 319 [606], 321 [609].

να τα αγαπήσει ή να τα μισήσει, να τα ποθήσει ή να τα αποστραφεί) ένα τέτοιο ον κανείς πια δεν θα το ονομάσει ψυχικό ον [psychisches Wesen]. (LU II/1, σ. 365 [553])

Η αδυναμία διαχωρισμού της περιοχής των βιωματικώς πραγματικών (reell) περιεχομένων της συνείδησης από την περιοχή των *υπερβατικά* εμφανιζόμενων φαινομένων πραγμάτων αποδεικνύεται να είναι η πιο προβληματική διάσταση της θεωρίας του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα.⁴³ Τα αντικείμενα των μπρεντανικών ψυχικών φαινομένων, ως νοητικά ενύπαρκτα περιεχόμενα, στην καλύτερη περίπτωση συνιστούν κάποιες εσωτερικές νοητικές εικόνες. Με άλλα λόγια, το αντιληπτό καταλήγει να ταυτίζεται με το σύνολο των *ενεργεία* χρωματικών, απτικών, και γενικότερα αισθητηριακών (εμμενών) ποιοτήτων, ως εάν αυτό να ήταν μια *εκ μέρους έκφανση* (Abschattung) του πράγματος εμμενώς περιεχόμενη στη συνείδηση. Τέτοια εμμενή περιεχόμενα, όμως, δεν μπορεί να είναι τα *αντικείμενα* με τα οποία θεωρεί ο Χούσερλ ότι σχετιζόμαστε στα διάφορα ενεργήματά μας.

Η αντίρρηση του Χούσερλ εδώ είναι διπλή. Από τη μια, το αντιληπτό, για τον ίδιο, δεν μπορεί να είναι μια ολότητα εννοημένη ως ενότητα *ιδιοτήτων*. Το δέντρο στην αντίληψη δεν είναι η ενότητα του πράσινου, του καφέ, του σκληρού, της τάδε μυρωδιάς, κ.λπ., κ.λπ. Το αντιληπτό δεν είναι ένα όλον του οποίου τα μέρη είναι οι ιδιότητές του. Από την άλλη, ο Χούσερλ βασιζόμενος στη φαινομενολογία της αντίληψης θα υποστηρίξει ότι το αντιληπτό δεν μπορεί να ταυτίζεται με κάποια *εμμενή* στη συνείδηση εκ μέρους έκφασή του. Ένα ψυχικό ον πρέπει να μπορεί να στρέφεται αποβλεπτικά προς αντικείμενα τα οποία είναι κάτι *παραπάνω* από σκέτα εμμενή περιεχόμενα της συνείδησης.

Όταν βλέπω, για παράδειγμα, ένα δέντρο, αυτό μου δίνεται πάντοτε από κάποια όψη του. Μπορεί να πλησιάζω το δέντρο ή να κινούμαι γύρω από αυτό, οπότε αλλάζει η οπτική γωνία από την οποία το κοιτάζω και μου δίνονται συνεχώς διαφορετικές όψεις σε μια αλληλουχία κινήσεων. Ωστόσο, αυτό που βλέπω είναι συνεχώς το *ίδιο* δέντρο.⁴⁴ Τα έσχατα περιεχόμενα της συνείδησης συνεχώς αλλάζουν, όμως αντιλαμβάνομαι και έχω συνείδηση ενός *ταυτόσημου* πράγματος που βρίσκεται *πέρα* από ό,τι μου δίνεται κάθε φορά ενεργεία. Η διαπίστωση αυτή αποτελεί τον πυρήνα της φαινομενολογίας της αντίληψης του Χούσερλ: το αντιληπτό είναι η *συνθετική ενότητα* μιας αλληλουχίας ενεργεία και δύναμει εκ μέρους όψεων και όχι το σύνολο κάποιων *ιδιοτήτων*. Ο Χούσερλ κάνει λόγο για μια παθητική σύνθεση των εκ μέρους εκφάνσεων στην ταυτοτική ενότητα του αντιληπτού, η οποία δεν μπορεί να ισοδυναμεί με κάποια ενοποίηση ιδιοτήτων, ακόμα κι αν αυτή η ενοποίηση εννοείται με τους μερολογικούς όρους που θέτει ο Μπρεντάνο. Το εξίσου σημαντικό είναι ότι το αντιληπτό ως συνθετική ενότητα δεν είναι εμμενές στη συνείδηση, αλλά, αντίθετα, *υπερβαίνει* το ρου των βιωμάτων μας.

Αναφορικά με την περίπτωση των συναισθημάτων, η αντιμετώπιση του Χούσερλ είναι ανάλογη. Όταν, για παράδειγμα, χαίρομαι για κάτι που βλέπω, η χαρά μου δεν κατευθύνεται στα δεδομένα της αίσθησης ή σε κάποιου είδους εμμενή παράσταση, παρά στο *υπερβατικά* εμφανιζόμενο πράγμα της αντίληψης.

⁴³ Όπως σημειώνει ο Χούσερλ στις *Ιδέες* I, «[ο] Μπρεντάνο [...] δεν έλαβε υπόψη την κατ' αρχήν διάκριση ανάμεσα στα "φυσικά φαινόμενα" ως υλικές [stofflichen] στιγμές (δεδομένα της αίσθησης) και στα [όντως] "φυσικά φαινόμενα" ως αντικειμενικές στιγμές (πραγματικό [dingliche] χρώμα, πραγματική μορφή, κ.λπ.) οι οποίες εμφανίζονται [υπερβατικά] με τη νοητική σύλληψη [Fassung] των πρώτων – αντίθετα, απ' την άλλη, έχει χαρακτηρίσει την έννοια των "ψυχικών φαινομένων" δια της ιδιαιτερότητας της αποβλεπτικότητας.» (*Hua* III/1, σ. 195 [206]· βλ. και *LU* II/2, σ. 234 [861]· αλλά και την επιστολή του Χούσερλ προς τον Μάρτυ (Anton Marty) (7 Ιουλίου 1901) στο *Hua* XXII, σσ. 421-2 [477]).

⁴⁴ Βλ. π.χ. *LU* II/1, §14· *LU* II/2, §47· αλλά και *Hua* IX σσ. 280-81 [171-73], §34.

Εάν επιθυμήσω ένα συγκεκριμένο φαγητό, τότε δεν είναι το [εμμενές] φάντασμα [Phantasm]⁴⁵, ή η εσωτερική εικόνα, ή κάτι άλλο ψυχικό αυτό που γίνεται επιθυμητό. Το επιθυμητό, το αγαπητό, το μισητό, το κρινόμενο είναι αυτό που παριστάνεται· και προφανώς αυτό που παριστάνεται δεν είναι, γενικά, κάτι εμμενές (με την κυριολεκτική έννοια) στη συνείδηση, αλλά το αντικείμενο το ίδιο. (*Hua* XXII, σ. 421 [475])⁴⁶

Αντίστοιχα πράγματα ισχύουν και για το ενέργημα της κρίσης. Στη μπρεντανικά ερμηνευμένη κρίση, το αποβλεπτικό ενύπαρκτο “αντικείμενο” δεν είναι άλλο από το εννοιολογικό ονοματικό περιεχόμενο του παραστασιακού ενεργήματος στο οποίο στηρίζεται η κρισιακή αποβλεπτική ποιότητα (της αποδοχής ή της απόρριψης). Ο Χούσερλ, όμως, ισχυρίζεται πώς όταν κρίνουμε δεν στρεφόμεστε προς εννοιολογικά περιεχόμενα κάποιων στηριζουσών παραστάσεων. Σύμφωνα με τον ίδιο, το αποβλεπτικό αντικείμενο της κρίσης δεν είναι εμμενές περιεχόμενο της συνείδησης, παρά είναι κάτι που *υπερβατικά φανερώνεται* σε αυτήν.

[Ο]ταν, για παράδειγμα, παριστάνουμε [στη φαντασία μας] ένα άλογο, ή εκφέρουμε μια κρίση για αυτό, παριστάνουμε και κρίνουμε ακριβώς το άλογο και όχι τα εκάστοτε αισθήματά μας [Empfindungen]. (*LU* II/1, σ. 161 [382])

Στην κρίση “εμφανίζεται” σε εμάς ή, για να το πούμε σαφέστερα, μας είναι αποβλεπτικά αντικειμενική μια *κατάσταση πραγμάτων* [Sachverhalt] [και όχι μια εσωτερική σκέψη ή παράσταση, κ.λπ.]. (*LU* II/1, σσ. 445 [611]· βλ. και ό.π., σ. 473 [632])

Από τα προηγούμενα καταλαβαίνουμε ότι προκύπτει η ανάγκη για σαφή διάκριση της περιοχής των ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικών περιεχομένων από αυτή των υπερβατικά εμφανιζόμενων αντικειμενοτήτων. Αυτό είναι κάτι που ποτέ δεν σταμάτησε να το τονίζει ο Χούσερλ. Σύμφωνα με τον ίδιο,

Το *cogitatio* έχει ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικές [reelle] στιγμές, οι οποίες το συγκροτούν ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικά [reell]· όμως το πράγμα, που [αυτό το *cogitatio*] εννοεί και αντιλαμβάνεται, ή θυμάται, κ.λπ., δεν μέλλει να βρεθεί ως βίωμα εντός του ίδιου του *cogitatio*, ούτε ως ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματικό κομμάτι, ως ένα, εντός αυτού, πραγματικό [wirklich] ον [Seiendes]. (*Hua* II, σ. 35 [27]· βλ., π.χ., και *Hua* III/1, σ. 86 [88].)

Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, ό,τι *αληθινά* θα ονομάζαμε εμμενές περιεχόμενο, ό,τι, δηλαδή, ανήκει στην ψυχικώς ή βιωματικώς πραγματική (reell) σύσταση της συνείδησης, δεν είναι δυνατό να *εμφανίζεται* ή να λέμε για αυτό ότι συνιστά *φαινόμενο*.⁴⁷ Έτσι, ούτε τα ενεργήματα (π.χ. το κρίνειν, το παριστάνειν, το αντιλαμβάνεσθαι), αλλά ούτε και τα έσχατα περιεχόμενα της αίσθησης (δηλαδή, αντίστοιχα, τα ψυχικά και τα φυσικά φαινόμενα του Μπρεντάνο) είναι *φαινόμενα*. Αυτά συνιστούν ψυχικώς ή βιωματικώς εμμενή συνειδησιακά περιεχόμενα και δεν εμφανίζονται, παρά *βιώνονται*. Οι όροι “εμφάνιση” και “φαινόμενο” αρμόζουν σε αποβλεπτικά *υπερβατικά αντικείμενα*.⁴⁸

⁴⁵ Με τον όρο *φάντασμα* (Phantasm) ο Χούσερλ αναφέρεται στα εικονιστικά εμμενή δεδομένα της φαντασίας. (βλ. π.χ. *LU* II/1, σσ. 503-4 [655]· *LU* II/2, σ. 79 [731].)

⁴⁶ βλ. και *LU* III/1, σ. 306 [348].

⁴⁷ βλ. π.χ. ό.π., σ. 374 [559]· *Hua* XVI, σ. 48 [41].

⁴⁸ «Τα βιωμένα [erlebte] περιεχόμενα δεν είναι λοιπόν, γενικά μιλώντας, ίδια με το αντιληπτό αντικείμενο.» (*LU* II/1, σ. 382 [565]) «Τα *αντικείμενα*, από την άλλη, εμφανίζονται, γίνονται αντιληπτά, όμως *δεν βιώνονται*.» (ό.π., σ. 385 [567]· βλ. και ό.π., σ. 378 [562]). «Το γεγονός ότι τα αισθήματα ή οι φαντασιακές εικόνες του ενεργήματος *βιώνονται*, και ότι με την έννοια αυτή αποτελούν κάτι συνειδητό,

Η διαπίστωση σύμφωνα με την οποία τα έσχατα περιεχόμενα της αίσθησης δεν εμφανίζονται αλλά βιώνονται σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι η αίσθηση δεν συνιστά αποβλεπτικό ψυχικό φαινόμενο.⁴⁹ Η αίσθηση από μόνη της είναι «τυφλή»⁵⁰, αδρανής, δεν οδηγεί στη φανέρωση αντικειμένων. Στη χουσερλιανή φαινομενολογία, το βίωμα της αίσθησης ισοδυναμεί με τη σκέτη κατοχή εμμενών περιεχομένων, δηλαδή με το ίδιο το βιωμένο περιεχόμενό της.⁵¹ Εδώ ο Χούσερλ οδηγείται σε ένα συμπέρασμα κρίσιμο για το σύνολο των φαινομενολογικών του αναλύσεων. Το πρωταρχικότερο *ενέργημα*, το *ενέργημα*, δηλαδή, στο οποίο με τον πιο καταγωγικό τρόπο έχουμε *εμφάνιση* υπερβατικών αντικειμένων είναι η *αντίληψη* και όχι η (μπρεντανική) σκέτη παράσταση ως ενέργημα της αίσθησης.

Μέσα από την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο καταφέρνει να επανερμηνεύσει την έννοια της αποβλεπτικότητας έτσι ώστε αυτή να μπορεί να σημαίνει το σχετισμό με, ή το κατευθύνεσθαι-προς, *υπερβατικές* αντικειμενότητες, έστω ακόμα εννοημένες ως σκέτα φαινόμενα.⁵² Υπάρχει, όμως, και ένα άλλο συμπέρασμα στο οποίο μας οδηγεί η χουσερλιανή κριτική και που πρέπει να λάβουμε υπόψη. Είδαμε στην αρχή αυτής της ενότητας ότι ο Μπρεντάνο αποδίδει, αναφορικά με τον ψυχικό βίο, έναν ιδιαίτερο ρόλο στις παραστάσεις ως ενεργήματα. Είναι φανερό ότι ο ίδιος δεν δέχεται την καντιανή λύση στο πρόβλημα του αντικειμενικού σχετισμού μας με την πραγματικότητα. Δεν δέχεται ότι ο νους είναι αυτός που επιβάλλει την τάξη των πραγμάτων της εμπειρίας. Η αντίδραση του Μπρεντάνο στο καντιανό πρόγραμμα τον οδηγεί να δεχθεί πως η συνείδηση στρέφεται προς τα περιεχόμενά της χωρίς, ωστόσο, να προχωρά συνθετικά ή ερμηνευτικά σε κάποιου τύπου συγκρότησή τους. Το «κατευθύνεσθαι-προς» των παραστασιακών ενεργημάτων, για το οποία μιλά ο Μπρεντάνο, δηλώνει την *ψιλή κατοχή* (απλών ή σύνθετων) έσχατων εμμενών περιεχομένων και όχι κάποια *συνθετική λειτουργία* από τη μεριά της συνείδησης. Ο παραστασιακός ρόλος αυτής της τελευταίας περιορίζεται σε ένα *σκέτο περιέχεσθαι*.

Αντίθετα, ο Χούσερλ συνειδητοποιεί πως μια θεωρία για την αποβλεπτικότητα πρέπει να μπορεί να μιλά για το *πώς συγκροτούνται* στη συνείδηση (και δεν περιέχονται μπρεντανικά σε αυτήν) τα υπερβατικά αντικείμενα των διαφόρων ενεργημάτων (για παράδειγμα το πράγμα της αντίληψης, ή μια κατάσταση πραγμάτων της κρίσης).⁵³ Μόνο έτσι είναι δυνατό να αποκαλυφθεί ότι

δεν σημαίνει, ούτε μπορεί να σημαίνει, ότι αποτελούν και το *αντικείμενο* ενός συνειδησιακού ενεργήματος, μιας αισθητηριακής αντίληψης, μιας παράστασης, μιας κρίσης.» (LU II/1, σ. 161 <119>· βλ. και Hua XVI, §6, σσ. 43 [37], 45 [39]· Hua III/1, §35.) Ένα αποβλεπτικό αντικείμενο είναι για τον Χούσερλ υπερβατικό ως προς το ρεύμα των βιωμάτων, μπορούμε, όμως, να λέμε ότι αυτό παραμένει εμμενές στη συνείδηση με μια νέα, τη χουσερλιανή έννοια. Το *υπερβατικό αποβλεπτικό αντικείμενο ως τέτοιο* είναι *εμμενές* στη συνείδηση *κατά το ότι είναι συνειδητό*. Με αυτό εννοείται ότι το αποβλεπτικό αντιληπτό δεν προϋπάρχει ανεξάρτητα από τη συνείδηση που το απέβλεψε· δεν είναι κάτι ρεαλιστικό. Το αποβλεπτικό αντικείμενο υπάρχει αναγκαία ως *σύστοιχο* του ενεργήματος που το συγκροτεί. Βλ. σχετικά την πολύ κατατοπιστική §34 του Hua IX.

⁴⁹ Βλ. και Hua III/1, §85.

⁵⁰ LU II/2, σ. 176 [812].

⁵¹ Βλ. LU II/1, σσ. 352 [540], 394 υποσ. [574 υποσ.]. Βλ. και Olafson 1977, σσ. 161-2.

⁵² Hua III/1, σ. 238 [249]. Βλ. και Spiegelberg 1976, σ. 122· Spiegelberg 1982, σσ. 36-7, 97· Moran 1996, σσ. 5, 27· Chrudzinski & Smith 2004, σσ. 204-7· Jacquette 2004, κυρίως σσ. 100-7.

⁵³ Η φαινομενολογική συγκρότηση για την οποία μιλά ο Χούσερλ δεν σημαίνει, ωστόσο, κάποιου είδους κατασκευή ή δημιουργία, όπως και δεν σημαίνει οπωσδήποτε τη στροφή κάποιας ειδικής προσοχής ή της θεματικής ανάληψης από μέρος μας μιας αντικειμενότητας. Βλ., π.χ., LU II/1, σ. 425 υποσ. 1 [596 υποσ. 1].

[η συνείδηση] είναι όχι η απλά κενή, αν και πολυποίκιλη, συνειδησιακή κατοχή, παρά ένα επίτευγμα εκτελούμενο σε πολλαπλές αποδεικτές μορφές και προσιδιάζουσες συνθέσεις. (Hua IX, σ. 36 [26])

Τα αποβλεπτικά αντικείμενα (των οποίων έχουμε συνείδηση) δεν βρίσκονται ως εμμενή σκέτα περιεχόμενα μέσα στο “κουτί” της συνείδησης.

Αντίθετα, η συνείδηση με διαφόρων μορφών αντικειμενικές αποβλέψεις πρωτίστως τα συγκροτεί ως αυτά που είναι και έχουν αξία για εμάς. (LU III/1, σ. 165 [385])

Ο Χούσερλ για πρώτη φορά δείχνει ότι η αποβλεπτικότητα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί για να καταφέρει να σηματοδοτήσει τη συγκροτητική-νοηματοδοτική διάσταση της συνείδησης ως ζωής επιτευγμάτων (*Leistungen*), μέσω των οποίων και μόνο φανερώνονται σε αυτήν από το παθητικά συγκροτημένο υπερβατικό αισθητηριακό αντιληπτό μέχρι τις κατηγοριακές υπερβατικές αντικειμενότητες ανώτερης τάξης.

1.2.3. Κατηγοριακή εποπτεία σύνθεσης και το δίπολο «αισθητικότητα-κατηγοριακότητα» στις Λογικές Έρευνες

Στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα υπήρχε έντονος προβληματισμός σχετικά με τη θεμελίωση των Μαθηματικών. Μαθηματικοί και φιλόσοφοι των Μαθηματικών προσπαθούσαν να δώσουν απαντήσεις σε πιεστικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση των αριθμών, την ορθολογικότητα των μαθηματικών μεθόδων, το ρόλο των συμβόλων στη μαθηματική πρακτική, κ.λπ. Ο πρώιμος Χούσερλ, έχοντας ο ίδιος προχωρημένη μαθηματική παιδεία, επιχείρησε στο πρώτο του έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, να απαντήσει στο κρίσιμο ερώτημα περί της καταγωγής των θεμελιωδών μαθηματικών και λογικών εννοιών από τη σκοπιά της μπρεντανικής Περιγραφικής Ψυχολογίας. Ο σαφής εμπειριστικός προσανατολισμός αυτού του πρώιμου έργου τον δέσμευε, όμως, στο να αναζητήσει την καταγωγή της έννοιας του *αριθμού*, της *πολλότητας*, του *συνόλου*, ή του *κάτι εν γένει* αποκλειστικά σε ένα από τα δύο είδη συνειδησιακών δεδομένων τα οποία είχε διακρίνει στη φιλοσοφία του ο Μπρεντάνο: τα φυσικά και τα ψυχικά φαινόμενα. Κι επειδή στοιχεία, όπως, για παράδειγμα, η λογική μορφή της σύζευξης (το λογικό *και*), ή το *κάτι εν γένει*, δεν μπορούσαν να έχουν θέση μεταξύ των φυσικών φαινομένων, σαν το χρώμα ή το σχήμα, ο πρώιμος Χούσερλ κατέληξε, τότε, στο ότι τέτοιες κενές περιεχομένου και άρα *τυπικές έννοιες* (Formbegriffe), όπως τις αποκαλούσε, εντοπίζονται με έναν μπρεντανικά εννοημένο αναστοχασμό και, πιο συγκεκριμένα, με καταφυγή στην εσωτερική αντίληψη των διαφόρων *ψυχικών ενεργημάτων* και αφαίρεση των επιθυμητών μορφικών περιεχομένων στη βάση της προσοχής. Οι λογικές μορφές αντιμετωπίστηκαν, έτσι, ως αποκλειστικά *υποκειμενικές*, ως στιγμές ψυχικών ενεργημάτων ανώτερης τάξης (όπως είναι το ενέργημα της σύζευξης, της διάζευξης, της κατηγορήσεως, κ.λπ.), ενεργημάτων που αναλαμβάνουν τη σύνθεση άλλων απλούστερων.

Στη γνωστή βιβλιοκριτική που συνέταξε ο Φρέγκε για τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής* κατευθύνει ένα μέρος της επιχειρηματολογίας του ακριβώς στο ότι ο Χούσερλ αντιμετωπίζει ως υποκειμενικό-ψυχολογικό ό,τι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε με τις αισθήσεις, ή ό,τι υπάρχει πέρα από αυτές.⁵⁴ Ο Φρέγκε λέει καυστικά πως, παρόλο που ακολούθησε τις οδηγίες του Χούσερλ, δεν κατάφερε να σχηματίσει καμία

⁵⁴ Βλ. Frege 1894. Σύγκ. με Willard 1989, σ. 11, όπου η σχετική κριτική του Φρέγκε αποδίδεται απλά σε ασάφειες του κειμένου της *ΦΑ*. Βλ. και Moran 2005, σσ. 80κ.επς.

πολλότητα και πως στην ψυχή του δεν υπάρχει τίποτα από αυτά που ο Χούσερλ αποκαλεί *πολλότητα* και *συνάθροιση*.⁵⁵ Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Χούσερλ στις *Λογικές Έρευνες* αναγνωρίζει ρητά την ευστοχία αυτού του μέρους της φρεγκεανής κριτικής.⁵⁶ Στην έκτη *Λογική Έρευνα* ο ίδιος μιλά για το λάθος των θεωρητικών της Λογικής (αναφέρεται πιο συγκεκριμένα στον Σίγκβαρτ (Christoph Sigwart)), οι οποίοι «επιχείρησαν να εξηγήσουν [για παράδειγμα] τη συζευκτική διαπλοκή ονομάτων ή εκφράσεων μέσω μιας σκέτης συνύπαρξης στη συνείδηση ονοματικών και προτασιακών ενεργημάτων και επομένως εγκατέλειψαν το “και” ως αντικειμενική λογική μορφή»⁵⁷. Αυτή η διαπίστωση είναι πολύ σημαντική, καθώς αφήνεται να εννοηθεί πως πρέπει να κάνουμε λόγο και για λογικές μορφές *από τη μεριά των αντικειμενοτήτων που δίνονται* στη συνείδηση, αλλά δεν περιέχονται εμμένως σε αυτήν. Το κύριο εμπόδιο που έπρεπε να υπερνικηθεί προς αυτή την κατεύθυνση ήταν το αυτονόητο του μπρεντανικού δόγματος αναφορικά με τα δύο είδη συνειδησιακών δεδομένων, το οποίο ανάγκαζε τον Χούσερλ να τοποθετεί τη βάση για την αφαίρεση των τυπικών-λογικών εννοιών υποχρεωτικά στο χώρο των ψυχικών φαινομένων. Η υπέρβαση αυτού του εμποδίου καθίσταται δυνατή στις *ΛΕ* με την κριτική που ασκεί ο Χούσερλ στη θεωρία του Μπρεντάνο για την αποβλεπτικότητα. Τονίσαμε πριν (§1.2.2.β) ότι το σημαντικό κέρδος αυτής της κριτικής είναι η ανάδειξη του ζητήματος της *συγκρότησης υπερβατικών* αντικειμενοτήτων ως συστοίχων των αποβλεπτικών συνειδησιακών ενεργημάτων. Αλλά αυτό που χρειάστηκε επιπλέον να κάνει ο Χούσερλ για να καταφέρει να μιλήσει για *αντικειμενικές* λογικές μορφές, και που καταγράφεται ως μια από τις σπουδαιότερες θεωρητικές του καινοτομίες, ήταν η διεύρυνση της έννοιας της εποπτείας. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, με την εισαγωγή της έννοιας της *κατηγοριακής* εποπτείας ο Χούσερλ μπόρεσε να πραγματευτεί τις υπερβατικές αντικειμενότητες (με τις αντικειμενικές μορφές τους) που συγκροτούνται και εμφανίζονται στα ανώτερης τάξης κατηγοριακά ενεργήματα σύνθεσης.

Θα ξεκινήσουμε με την πολύ βασική φαινομενολογική διάκριση των αποβλεπτικών ενεργημάτων σε *απλά* και *στηριγμένα*. Απλά ενεργήματα είναι τα άμεσα εποπτικά ενεργήματα της αντίληψης, της φαντασίας, της μνήμης. Αυτή η απλού τύπου εποπτικότητα περιορίζεται στο χώρο της αισθητικότητας (Sinnlichkeit) και οριοθετεί, κατά τον Χούσερλ, την πραγματικότητα (Realität).

[Τ]ο πραγματικό [Reales] (αυτό που μπορεί να γίνει αντιληπτό σε μια δυνατή αισθητικότητα δεν υπάρχει πέρα από τη συλλογή των τμημάτων του όλου, καθώς και τις αισθητηριακές μορφές ενότητας [Einheitsformen], οι οποίες θεμελιώνονται σε όλα μαζί τα τμήματα. (*LU* II/1, σσ. 280-1 [479]· βλ., π.χ., και *HuaMb* III, σσ. 147 υψ. 1, 153, 168)

Στην αισθητηριακή εποπτεία μπορούν να δοθούν μόνο πραγματικές (reale) αντικειμενότητες, δηλαδή, σύμφωνα με τις αναλύσεις των *Λογικών Έρευνών*, μόνο αισθητηριακά αντιληπτά και τα μέρη τους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι

⁵⁵ Βλ. στην αγγλική μετάφραση σ. 329.

⁵⁶ Βλ., π.χ., *LU* I, σ. 169 υψ. 1 [179 υψ. 1].

⁵⁷ *LU* II/2, σ. 160-1 [799]. Στη *ΦΑ* ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι ο Σίγκβαρτ ήταν ο πρώτος που έδειξε τον ορθό δρόμο για την ανάλυση της έννοιας του αριθμού. Λέει, μάλιστα, ότι η θεωρία που αναπτύσσει σε αυτό το πρώτο έργο του (τη *ΦΑ*) έχει προκύψει ακριβώς στη βάση της κριτικής μελέτης του έργου του Σίγκβαρτ. (Βλ. *PA*, σ. 85 [89-90].) Στην πραγματικότητα ο Χούσερλ υιοθετεί την κριτική που ασκεί ο Σίγκβαρτ στη θεωρία της φυσικής αφαίρεσης του Μιλ για να καταλήξει στο ότι ο αριθμός δεν είναι ένα *προτεύον* περιεχόμενο με την έννοια που είναι, για παράδειγμα, το χρώμα. Στη *ΦΑ*, όμως, ο Χούσερλ δεν μπόρεσε να δει το λάθος του Σίγκβαρτ και οδηγήθηκε στην αναζήτηση των *τυπικών εννοιών* αποκλειστικά στο χώρο των υποκειμενικών ψυχικών ενεργημάτων. Σύγκρινε εδώ και με *LU* I, §§19, 41.

αισθητηριακές μορφές ενότητας, τις οποίες ο Χούσερλ αποκαλεί και *πραγμώδεις* μορφές ενότητας (*sachlichen Einheitsformen*). Παραδείγματα τέτοιων αισθητηριακών μορφών είναι: η μορφή της *γειννίαςσης* (*Nebeneinander*) των μερών στα οποία είναι δυνατό να χωριστεί ένα εκτατό όλον, η μορφή της ενότητας μιας μελωδίας (που εκτείνεται στο χρόνο), ή αυτή της ενότητας μιας σύνθεσης χρωμάτων ή σχημάτων.⁵⁸ Σε τέτοιες περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με *πραγματικά* (*real*) περιεχόμενα, ή, όπως σημειώνει ο Χούσερλ με *πραγματικά κατηγορήματα*.⁵⁹

Τα στηριγμένα αντικειμενοποιητικά ενεργήματα ο Χούσερλ τα ονομάζει *κατηγοριακά*. Σε αυτά τα ανώτερης τάξης ενεργήματα, η συνείδηση επιτελεί αυθόρμητες συνθετικές λειτουργίες, όπως είναι η σύζευξη, η διάζευξη, η κατηγορήση, κ.λπ. Οι διάφορες κατηγοριακές μορφές, το «και» της σύζευξης, το «ή» της διάζευξης, το «είναι» ως copula (οι *τυπικές έννοιες* των οποίων την καταγωγή αναζητούσε ο Χούσερλ στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*) δεν συγκαταλέγονται μεταξύ των στοιχείων της δυνατής αισθητηριακής εποπτείας.⁶⁰

Το ένα κάποιο ή ένα οποιοδήποτε, το όλα ή κάθε, το και, ή, δεν, το εάν ..., (τότε) ... δεν είναι πράγματα που μπορούμε να τα εντοπίσουμε επάνω σ' ένα αντικείμενο της στηρίζουσας αισθητηριακής εποπτείας, δεν είναι πράγματα για τα οποία μπορούμε να έχουμε αισθήματα, ή, πολύ περισσότερο, να τα αναπαραστήσουμε εξωτερικά και να τα ζωγραφίσουμε. (*LU II/1*, σσ. 163-4 <121>)

Για παράδειγμα, στην περίπτωση της κατηγορήσης εύκολα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το «είναι» ως copula δεν αντιστοιχεί σε κάτι που μπορούμε, να δούμε, να αγγίξουμε, να ακούσουμε. Το «είναι» δεν βρίσκεται στα αντικείμενα ως μέρος τους, ή ως στιγμή τους. Δεν είναι κάποια ποιότητα, ένταση, σχήμα, κάποια εσωτερική μορφή ή κάποιο συγκροτητικό γνώρισμά τους. Ξανά με τα λόγια του Χούσερλ: «[μ]πορώ να δω [στην αισθητηριακή εποπτεία] το χρώμα, όχι το *είναι-έγχρωμο*. Μπορώ να αισθανθώ τη λειότητα, όχι όμως το *είναι-λείο*»⁶¹. «Το Είμαι δεν γίνεται άμεσα [αισθητηριακά] αντιληπτό.»⁶²

Το επόμενο βήμα που θα κάνει ο Χούσερλ σηματοδοτεί και μία από τις θεωρητικές μετατοπίσεις του σε σχέση με το πρώιμο έργο του. Πιο συγκεκριμένα, αντί να συνεχίσει να εκλαμβάνει την περιοχή των ψυχικών φαινομένων ως τον αποκλειστικό τόπο καταγωγής των τυπικών-λογικών μορφών, προχωρά στη διεύρυνση των εννοιών της εποπτείας και του αντικειμένου. Υποστηρίζει πλέον ρητά πως «όποτε ένα ενέργημα συντίθεται από μερικά ενεργήματα, εάν αυτό είναι εν γένει ένα ενέργημα, πρέπει να έχει το σύστοιχό του σε μια αντικειμενότητα»⁶³. Με αυτόν τον τρόπο, προτείνεται μια αναλογία ανάμεσα στα (αισθητηριακά) αντιληπτικά ενεργήματα και τα σύστοιχα αντικείμενά τους, από τη μια, και τα κατηγοριακά ενεργήματα και τα δικά τους σύστοιχα αντικείμενα, από την άλλη. *Τα συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης έχουν τώρα τα δικά τους αντικείμενα ανώτερης τάξης*. Ο Χούσερλ λαμβάνει πλέον υ-

⁵⁸ Βλ. *LU II/1*, σσ. 277-8 [476].

⁵⁹ *LU II/1*, 279 [478]· *HuaMb III*, σσ. 147 υπσ. 1, 168.

⁶⁰ Βλ. σχετικά *LU II/2*, σ. 139 [782].

⁶¹ Ο.π., σ. 137 [780].

⁶² Ο.π., σ. 138 [781]. Επίσης, «τις ταυτότητες και τις διαφορές, τα σύνολα και τις διαζεύξεις, τις καταστάσεις πραγμάτων στις πολλαπλές τους μορφές ως σύστοιχα υπαρκτικών, κατηγορικών, υποθετικών, διαζευκτικών κρίσεων, τα καθολικά αντικείμενα κ.ο.κ. δεν τα συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις, δεν τα βλέπουμε με τα μάτια, δεν τα ακούμε με τα αυτιά» (*HuaMb III*, σσ. 144), ή «[τ]ο να θελήσουμε να βρούμε τις κατηγοριακές μορφές στο αισθητηριακό περιεχόμενο ενός αντικειμένου, αυτό θα ήταν προφανής ανοησία» (*HuaMb III*, σ. 162).

⁶³ *LU II/1*, σ. 401 [579].

πόψη ρητά τη μεριά των αντικειμένων ακόμα και στην περίπτωση των κατηγοριακών ενεργημάτων και υποστηρίζει ότι σε κάθε *υποκειμενική* κατηγοριακή μορφή αντιστοιχεί και μια *αντικειμενική* κατηγοριακή μορφή. Για παράδειγμα, σε ένα ενέργημα κατηγορήσεως συγκροτείται ως αντικειμενικό σύστοιχο μια κατηγορηματικά συγκροτημένη *κατάσταση πραγμάτων*. Σε αυτή την περίπτωση η *υποκειμενική* μορφή της κατηγορήσεως (το «είναι» ως copula) έχει μια σύστοιχη *αντικειμενική* μορφή στην αντίστοιχη κατάσταση πραγμάτων.⁶⁴

Οι αντικειμενότητες με τις αντίστοιχες μορφές τους, οι οποίες συγκροτούνται στα κατηγοριακά συνθετικά ενεργήματα ανώτερης τάξης, δίνονται σε μια υπεραισθητηριακή εποπτεία την οποία ο Χούσερλ ονομάζει *κατηγοριακή εποπτεία* (kategoriale Anschauung).⁶⁵ Με αυτόν τον τρόπο, στο πλαίσιο της θεωρίας των *Λογικών Ερευνών*, η *κατηγοριακότητα* οριοθετεί το χώρο της υπεραισθητότητας, ή, κατά τον Χούσερλ, της *ιδεατότητας* (Idealität).⁶⁶ Θα δούμε, όμως, ότι ιδεατά δεν είναι μόνο τα κατηγοριακά ενεργήματα *σύνθεσης* αλλά και *ιδέας*. Σε αυτή τη διάσταση της φαινομενολογικής θεωρίας του Χούσερλ θα στραφούμε στη συνέχεια.

1.2.4. Η οδός για το απριόρι: ιδεοποιητική αφαίρεση και ειδητική εποπτεία

Με διάφορες ευκαιρίες ο Χούσερλ εναντιώνεται στην εμπειρική-πειραματική Ψυχολογία του καιρού του, τη λεγόμενη «Ψυχολογία χωρίς ψυχή»⁶⁷, θεωρώντας ότι αυτή συγγέει τον αποκλεισμό της ψυχής ιδωμένης υπό το πρίσμα μιας οποιασδήποτε «νεφελώδους Μεταφυσικής»⁶⁸ με τον αποκλεισμό της ψυχής ως κάποιου τύπου εμπράγματου όντος που δίνεται γεγονικά στην εμπειρία. Ως εκ τούτου, η πειραματική Ψυχολογία χάνει αυτό για το οποίο πρέπει να μιλήσει. Από την άλλη, ο Χούσερλ θεωρεί ότι μια τέτοια Ψυχολογία μπορεί να είναι νόμιμη και χρήσιμη, όντας, όμως, προγαλιλαϊκή⁶⁹, προ-επιστημονική, δεν μπορεί να αποτελέσει το θεμέλιο των προτάσεων της φαινομενολογίας. Για τον ίδιο,

[η] Πειραματική Ψυχολογία είναι μια μέθοδος που ενδεχομένως πετυχαίνει να διακριβώσει πολύτιμα ψυχοφυσικά γεγονότα και ρυθμίσεις, που όμως χωρίς κάποια συστηματική επιστήμη της συνείδησης – που να ερευνά εγκλειστικά [immanent] το ψυχικό στοιχείο – χάνουν κάθε δυνατότητα για βαθύτερη κατανόηση και οριστική επιστημονική αξιολόγηση. (PsW, σ. 24 [93] <425>)

⁶⁴ Βλ. σχετικά και *Hua*Mb III, σ. 151.

⁶⁵ Βλ. *LU* II/2, σσ. 143 [785], 144 [786]. Στην πρώτη έκδοση της έκτης *Λογικής Έρευνας* ο Χούσερλ πραγματεύεται στα πρώτα κεφάλαια το ζήτημα των αποβλέψεων και των εποπτικών πληρώσεων τους γενικά χωρίς να έχει διακρίνει ακόμα ρητά τα διαφορετικά είδη εποπτείας και το ρόλο τους στη διαδικασία της πλήρωσης. Όμως, στο έκτο κεφάλαιο αυτής της *Έρευνας* επιχειρεί μια τέτοια διάκριση, η οποία φωτίζει τις προηγούμενες αναλύσεις, αλλά και διαλύει τυχόν παρανοήσεις. Το καλοκαίρι του 1913 και την άνοιξη του 1914 ο Χούσερλ εργάστηκε προκειμένου να διορθώσει και να συμπληρώσει την έκτη *Λογική Έρευνα* με σκοπό την αναθεωρημένη επανέκδοσή της. Στα κείμενα που προέκυψαν, το ζήτημα της διάκρισης διαφορετικών ειδών εποπτειών τίθεται από την αρχή δημιουργώντας έτσι καλύτερες προϋποθέσεις για την κατανόηση της έννοιας της πλήρωσης. (Βλ. *Hua* XX/1, π.χ., σσ. 5κ.επ.)

⁶⁶ Η κατηγοριακή εποπτεία δεν πρέπει να συγγέεται με κάποιου τύπου διανοητική εποπτεία, ως του τρόπου με τον οποίο ο Θεός γνωρίζει το πώς είναι τα πράγματα καθ' εαυτά χωρίς να απαιτείται η χρήση εννοιών. Για τον Χούσερλ, όσο αδιανόητη είναι η αισθητηριακή αντίληψη χωρίς προοπτικότητα (και θα επανέλθουμε ξανά σε αυτό το σημείο), άλλο τόσο αδιανόητη είναι η σκέψη και η κρίση χωρίς έννοιες ακόμα κι από τη σκοπιά του Θεού.

⁶⁷ *Hua* III/1, σ. 195 [206-7].

⁶⁸ Ο.π., σ. 195 [207].

⁶⁹ *PsW*, σ. 31 [100] <431>.

Ήδη στη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, ο Χούσερλ αναζητά την καταγωγή των βασικών μαθηματικών εννοιών, υιοθετώντας εκεί μια *περιγραφική* ψυχολογική στάση, με το νόημα της εμπειριστικής σκοπιάς που της έδινε ο Μπρεντάνο. Είδαμε νωρίτερα ότι ο Μπρεντάνο επιχείρησε την οριοθέτηση μιας *απριόρι* Περιγραφικής Ψυχολογίας, ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου, που θα αναλάμβανε την πραγμάτευση των αναγκαίων, των ουσιωδών νόμων που διέπουν τα διάφορα ψυχικά φαινόμενα. Η Περιγραφική Ψυχολογία του Μπρεντάνο έπρεπε να διακρίνεται ρητά από κάθε πειραματική-γενετική επιστήμη του ψυχικού. Μάλιστα, είδαμε ότι ο ίδιος θεωρούσε πως την εγγύηση της απριωρικότητας μιας τέτοιας επιστήμης την έδινε η μέθοδός της, που δεν ήταν άλλη από την καταφυγή στην εσωτερική αντίληψη. Κατά τον Μπρεντάνο, μόνο η εσωτερική αντίληψη, και στη συνέχεια η σύγκριση και γενίκευση των ευρημάτων της, μπορούσε να οδηγήσει σε εναργείς αλήθειες με απόλυτη βεβαιότητα.

Ο Χούσερλ, ωστόσο, άρχισε σταδιακά να φέρνει αντιρρήσεις σε αυτή την προσπάθεια προσέγγισης του ουσιώδους της συνείδησης στη βάση της μπρεντανικής εσωτερικής αντίληψης. Καταλάβαινε πως, όταν ο ψυχολόγος κάνει θέμα του την εσωτερική εμπειρία με τον τρόπο του Μπρεντάνο, στέκεται στα επιμέρους γεγονότα του ψυχικού και επιτελεί έτσι μια *γεγονική* επιστήμη. Αλλά η γενικότητα των αναλύσεων μιας τέτοιας επιστήμης δεν μπορεί παρά να είναι (αντίθετα προς τις προθέσεις και του ίδιου του Μπρεντάνο) *ενδεχομενική*. Έτσι ο Χούσερλ άρχισε να διαχωρίζει τη μπρεντανική μέθοδο της καταφυγής στην εσωτερική αντίληψη από τη δική του φαινομενολογική μέθοδο.⁷⁰ Έφτασε να υποστηρίζει πως μια *Φαινομενολογική* Ψυχολογία που αναζητά τις *ουσιακές* δομές και τα *απριόρι* της εσωτερικής εμπειρίας συνιστά *ειδητική* επιστήμη, οι προτάσεις της οποίας χαρακτηρίζονται από *αναγκαία* καθολικότητα. Η οδός που επιτρέπει στον Χούσερλ το πέρασμα από την περιοχή των επιμέρους αντικειμένων στην περιοχή της ουσίας τους, χαράσσεται από μια νέα αναγωγή, την οποία ο ίδιος αποκαλεί *ειδητική*.

Ειδητικές φαινομενολογικές αναλύσεις διεξάγονται ρητά για πρώτη φορά στις *Λογικές Έρευνες*. Εκεί ο Χούσερλ ξεπερνά τις μπρεντανικές παραδοχές που προηγούμενα δέσμευαν και τον ίδιο σε επιμέρους και άρα ενδεχομενικές ψυχολογικές περιγραφές.⁷¹ Στο προγραμματικό κείμενο των *Προλεγομένων* (1900), το οποίο έρχεται ως αποτέλεσμα της διερεύνησης της σχέσης των καθαρών Μαθηματικών και της Λογικής με την Ψυχολογία, τίθενται μια και καλή οι φαινομενολογικοί όροι πραγμάτευσης της καθαρής Λογικής αλλά και γενικότερα των απριόρι επιστημών. Η δεύτερη *Λογική Έρευνα* (με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η ιδεατή ενότητα του Είδους και οι νεότερες θεωρίες για την αφαίρεση») λειτουργεί συμπληρωματικά στον αντιψυχολογιστικό χαρακτήρα των *Προλεγομένων*. Εκεί ο Χούσερλ ανιχνεύει μια σύγχυση των περιοχών του λογικού και του ψυχολογικού στις θεωρίες των κλασσικών εμπειριστών για την αφαίρεση και ασκεί σε αυτές πλούσια σε λεπτομέρεια και οξύτητα κριτική. Αυτή η κριτική στρέφεται κυρίως ενάντια στην προσπάθεια των κλασσικών εμπειριστών να αντλήσουν, με τον τρόπο της εμφοτικής προσοχής, από τα ατομικά στοιχεία της αισθητηριακής αντίληψης τις αφηρημένες παραστάσεις που μπορούν να αναφέ-

⁷⁰ Βλ., π.χ., στο *LU III/1*, σ. 439 [606] όπου ο Χούσερλ διαχωρίζει ρητά αυτό που ονομάζουμε *εσωτερική αντίληψη* από τη δική του ειδητική φαινομενολογική μέθοδο. Την «ορθά κατανοημένη εμμενή θέαση της ουσίας» (ό.π.) *λανθασμένα* συνήθιζουμε να την αποκαλούμε «εσωτερική αντίληψη».

⁷¹ Αν και, αναφορικά με το ζήτημα της ειδητικής αναγωγής, η εξέλιξη της σκέψης του Χούσερλ (ξεκινώντας από το πρώτο του δημοσιευμένο έργο, τη *Φιλοσοφία της Αριθμητικής*, έως τις *Λογικές Έρευνες*) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εδώ δεν θα εισέλθουμε στην προβληματική και τις λεπτομέρειες αυτής της μετάβασης. Μπορεί πάντως να ανατρέξει κανείς στο de Boer 1978, σσ. 62-96, 234-269.

ρονται σε περισσότερες από μία ατομικές περιπτώσεις.⁷² Από τη μεριά του ο Χούσερλ θα κάνει σαφές ακριβώς αυτό: όσο βαθύς και έντονος να είναι ο αναστοχασμός μας, μια τέτοια διαδικασία αφαίρεσης, εννοημένη ως εμφατική προσοχή, δεν μπορεί να αποφέρει παρά *εξατομικευμένες* αφηρημένες στιγμές μιας αντικειμενότητας. Επιπλέον, αντιτείνει πως,

[τ]ο να υποστηρίξει κανείς ότι την ενότητα [της έκτασης μιας έννοιας] τη δίνει εκείνο το κοινό στοιχείο που είναι “το αυτό” σε όλα τα μέλη δεν βοηθά, φυσικά, σε τίποτα. Πώς θα ήταν δυνατό ένα πράγμα να ενώνει, όταν την ένωση τη χρειάζεται πρώτα για τον εαυτό του; (LU II/1, σ. 115 <65>)

Με άλλα λόγια, κάτι ατομικό πρέπει ήδη να είναι δυνατό να αναγνωρίζεται από εκείνη την άποψη της κοινότητάς του με τα όμοιά του. Πρέπει, δηλαδή, το κοινό στοιχείο –που υποτίθεται πως είναι αυτό που ουσιαστικά κάνει κάτι να είναι αυτό που είναι– (πρέπει αυτό) *ήδη* να προϋποτίθεται προκειμένου να μπορεί καν να μας δοθεί το εξατομικευμένο κάτι από τη συγκεκριμένη οπτική.

Το θεωρητικό εργαλείο που χρησιμοποιεί ο Χούσερλ, τόσο για να ασκήσει την κριτική του, όσο και για να υποστηρίξει τη δική του θέση, είναι η ακόλουθη σημαντική διάκριση την οποία εισάγει στις *ΛΕ*. Ξεχωρίζει, από τη μια, την αφαίρεση με την έννοια της προσοχής και, από την άλλη, τη λεγόμενη *ιδεοποιητική* αφαίρεση (*ideierende Abstraktion*). Στη βάση της πρώτης είναι δυνατό να απομονώνουμε *εξατομικευμένες* αφηρημένες στιγμές, ενώ με τη δεύτερη είναι δυνατό, στη βάση επιμέρους δοτικότητων, να σκοπεύουμε τις “Ιδέες” αυτών των στιγμών, τα *καθόλου*.⁷³ Με άλλα λόγια, στη δεύτερη περίπτωση, στη βάση της δοτικότητας ατομικότητων οδηγούμαστε με *ιδεοποίηση* (*Ideation*) στην εποπτεία καθολικών αντικειμενοτήτων. Σύμφωνα με τον Χούσερλ των *Λογικών Ερευνών*, οι καθολικές αντικειμενότητες, ως *ιδεατά αντικείμενα* που έχουν τη δική τους ανεξάρτητη *ισχύ* (*Geltung*), δίνονται σε μια ιδιότυπη υπερ-αισθητική εποπτεία, την *ειδητική εποπτεία* (*eidetische Anschauung*), ενώ οι επιμέρους ατομικότητες δεν συνιστούν παρά δειγματισμούς τέτοιων καθολικών αντικειμενοτήτων.⁷⁴

Όπως ήταν αναμενόμενο, ο Χούσερλ κατηγορήθηκε για πλατωνισμό. Εντούτοις, ο ίδιος τόνιζε ότι τα ιδεατά αντικείμενα για τα οποία μιλά δεν ισοδυναμούν με πλατωνικές Ιδέες και επιχείρησε να πραγματευθεί τις καθολικές αντικειμενότητες με όρους *ισχύος* και όχι ουσιαστικής ύπαρξης (δηλαδή ύπαρξης με όρους ατομικών ουσιών, ή “υποστάσεων”), αντιτιθέμενος έτσι σε μια μεταφυσική υποστασιοποίηση του καθολικού.⁷⁵ Στο «Σχεδιάσμα του Προλόγου των *Λογικών Ερευνών*» (1913) ο Χού-

⁷² Τη βάση της κριτικής του Χούσερλ στη θεωρία της αφαίρεσης εννοημένης ως προσοχής τη συναντούμε στο άρθρο του 1894 «Ψυχολογικές Μελέτες για τη Στοιχειακή Λογική». Βλ. *Hua* XXII, σσ. 99-100 [146-7].

⁷³ Βλ., π.χ., LU II/1, σσ. 106κ.επ. [337κ.επ.], 157κ.επ. [379κ.επ.]· LU II/2, σ. 162 [800]· *Hua* XXII, σσ. 156 [201], 164 [209], 172-3 [217]· *Hua* III/1, σ. 15 [10].

⁷⁴ Βλ., π.χ., LU II/2, σσ. 143κ.επ. [785κ.επ.], §52. Βλ. επίσης *Hua* IX, σσ. 72-93 [53-70]· *EU*, §§86-93· *Hua* VII, σσ. 126-40· *Hua* I, §34. Στις *Ιδέες* I, όπου αναπτύσσονται με συστηματικό τρόπο οι βασικές φαινομενολογικές αρχές, ο Χούσερλ ξεκινά με την αποσαφήνιση της ειδητικής στάσης. Ευθύς εξαρχής γίνεται ξεκάθαρο πως η θέαση των ουσιών είναι ένα φαινομενολογικά νόμιμο είδος εποπτείας, αλλά και πως οι ουσίες συνιστούν αντικείμενα που δίνονται σε αυτού του είδους την εποπτεία. Βλ. σχετικά *Hua* III/1, §§3κ.επ., αλλά και σσ. 69κ.επ.

⁷⁵ «Οι σημασίες οικοδομούν [bilden], έτσι μπορούμε επίσης να πούμε, μια τάξη εννοιών με το νόημα των “καθολικών αντικειμένων”. Δεν είναι [όμως] γι’ αυτό το λόγο αντικείμενα, τα οποία, καθώς δεν υπάρχουν κάπου μέσα στον “κόσμο” τότε υπάρχουν σε έναν τόπο ουράνιο ή σε ένα θεϊκό πνεύμα· διότι μια τέτοια μεταφυσική υποστασιοποίηση θα ήταν παράλογη.» (LU II/1, σ. 101 [330]) Αλλού, αναφερόμενος στον Μάρτυ (Anton Marty) σημειώνει: «[Ο Μάρτυ] επιτίθεται στον “πλατωνισμό” μου

σερλ πραγματεύεται ειδικά και αρνείται τις «εντελώς αδικαιολόγητες»⁷⁶ κατηγορίες της “πλατωνικής υποστασιοποίησης” και του “σχολαστικού ρεαλισμού” οι οποίες κατά κόρον του είχαν αποδοθεί.⁷⁷ Είναι χαρακτηριστικό το πώς μεταφέρει ο Ινγκάρντεν, στις παραδόσεις του για τη Φαινομενολογία του Χούσερλ (παραδόσεις του 1967), τα λόγια του δασκάλου του σχετικά με το ζήτημα:

Δεν είμαι διόλου πλατωνιστής, δεν χρειάζεται να αποδεχθώ καθόλου εξώκοσμες “Ιδέες”. Μιλώ για κάτι το οποίο μπορεί βεβαίως κανείς να δει σε αυτόν τον κόσμο, στα συγκεκριμένα πράγματα, χωρίς να ταυτίζει [για παράδειγμα] την “κοκκινότητα” με τις εξατομικευμένες στιγμές κόκκινου των πολλών κόκκινων πραγμάτων. Πρέπει κανείς απλώς να το δει! (Ingarden 1992, σ. 25)

Με την εισαγωγή της θεωρίας για την ιδεοποιητική αφαίρεση και την ειδητική εποπτεία ο Χούσερλ στοχεύει στην αποφυγή εκείνης της μορφής ψυχολογισμού στο πλαίσιο του οποίου οι λογικές σημασίες ταυτίζονται με κάποια εξατομικευμένα ψυχολογικά βιώματα (ή/και με τα περιεχόμενά τους). Αυτό το καταφέρνει καθώς θεωρεί ότι οι επίμαχες έννοιες, από τις οποίες προκύπτουν οι απριόρι λογικοί νόμοι (και γενικότερα οι απριόρι νόμοι άλλων επιστημών), δεν δίνονται ως αποτέλεσμα της εμφατικής προσοχής μας σε ατομικές περιπτώσεις. Οι γενικές λογικές έννοιες είναι καθολικές αντικειμενότητες που δεν αφαιρούνται με τον τρόπο της προσοχής από συγκεκριμένα ατομικά ενεργήματα, στα οποία κατά κάποιο τόπο παραμένουν ως περιεχόμενα. Το ενδιαφέρον του Χούσερλ δεν στρέφεται προς αυτό που κάνει ένα συγκεκριμένο ενέργημα να είναι αυτό που είναι εδώ και τώρα, αλλά προς το τι είναι ένα ενέργημα ενός συγκεκριμένου τύπου *εν γένει*. Όταν, για παράδειγμα, πρόκειται ειδικότερα για εκφραστικά ενεργήματα, μπορούμε να μιλάμε για τη σημασία αυτών των ενεργημάτων, τη σημασία, όμως, ως *ταυτόσημη ιδεατή ενότητα* η βάση της οποίας δεν αναζητείται (λανθασμένα) στην εσωτερική αντίληψη (όπως έκανε ο Μπρεντάνο, αλλά και ο Χούσερλ στη ΦΑ), παρά σε έναν ιδιαίτερο συνειδησιακό τρόπο που δεν είναι άλλος από τη *συνείδηση της καθολικότητας*.⁷⁸ Οι λογικές έννοιες δεν είναι τώρα για τον Χούσερλ *προϊόντα* της εμπειρίας ατομικότητων, κάτι στο οποίο μας οδηγούσε η θεωρία της ΦΑ, παρά είναι *ιδεατές αντικειμενότητες που αδράχνονται*, κατά το δικό τους ιδιότυπο εποπτικό τρόπο, στη βάση της εμπειρίας μας.⁷⁹

αναπαράγοντας τα παλιά αριστοτελικά επιχειρήματα και δεν προσέχει ότι τα “ιδεατά” αντικείμενα και οι πλατωνικές Ιδέες (έτσι όπως τις κατανόησε ο Αριστοτέλης) είναι εντελώς διαφορετικά πράγματα» (Hua XXII, σ. 263 [307]). Βλ., επίσης, και LU I, σσ. 129-30 [149-50], 240 [234]. LU II/1 §7. Hua III/1, §22, σσ. 131-2 [140]. Hua VII, σ. 130. de Boer 1978, σσ. 248κ.επ., 260κ.επ. Spiegelberg 1982, σσ. 96-7, 152. Moran 2000a, σσ. 121-3.

⁷⁶ Hua XX/1, σ. 282 [25].

⁷⁷ Βλ. ό.π. Στο ίδιο κείμενο ο Χούσερλ αποτιμά τη στροφή του προς τη θεωρία για τις ιδεατές αντικειμενότητες ως αποτέλεσμα της επανερμηνείας των θέσεων του Μπολτσάνο (Bernard Bolzano) αναφορικά με τις προτάσεις και τις αλήθειες καθ’ εαυτές. Ο Χούσερλ δέχεται πως, αν και αρχικά είχε εκλάβει αυτές τις θέσεις ως “μεταφυσικές ανοησίες”, κατάφερε να “βρει το κλειδί” για την ορθή τους ερμηνεία με τη βοήθεια της φιλοσοφίας του Λότσε (Hermann Lotze) ο οποίος, ακριβώς, είχε ερμηνεύσει το καθεστώς των πλατωνικών Ιδεών με όρους ισχύος και όχι ουσιαστικής ύπαρξης. Βλ. σχετικά Hua XX/1, σσ. 297-301 [35-40]. Hua V, σσ. 57-9.

⁷⁸ «Ο θεωρητικός της καθαρής Λογικής δεν ενδιαφέρεται πρωτίστως και αυθεντικά για την ψυχολογική κρίση, δηλαδή για το συγκεκριμένο ψυχικό φαινόμενο, παρά για τη λογική κρίση, δηλαδή για την ταυτόσημη σημασία της απόφασης, η οποία είναι μία έναντι των πολλαπλών, περιγραφικώς πολύ διαφορετικών, κρισιακών βιωμάτων.» (LU II/1, σ. 4 [251]) Ο Χύμερ, στο Hümer 2004, σσ. 199-214, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ότι ο Χούσερλ με την ανακάλυψη της ιδεοποιητικής αφαίρεσης ασκεί ουσιαστικά κριτική στον ψυχολογισμό του Μπρεντάνο, χωρίς όμως να μπαίνει στις λεπτομέρειες αυτής της κριτικής.

⁷⁹ Βλ. σχετικά, π.χ., LU II/1, §11, 4 [251].

Από τα προηγούμενα, ωστόσο, δεν πρέπει να συμπεράνουμε ότι στις *ΛΕ* ο Χούσερλ περιορίζεται σε μια σκέτη ανάλυση σημασιών. Σε αυτό το έργο, για πρώτη φορά, ο ίδιος διακρίνει ρητά εντός του χώρου των καθολικοτήτων τις ιδεατές σημασίες, από τη μια, και τα σύστοιχα αντικειμενικά είδη, από την άλλη. Οι ιδεατές σημασίες, ως *σημασιακές κατηγορίες*, αποτελούν το αντικείμενο πραγμάτευσης της Αποφαντικής Αναλυτικής ή, αλλιώς, της Τυπικής Αποφαντικής. Η Οντολογική Αναλυτική, ή αλλιώς Τυπική Οντολογία, είναι η μάθηση που πραγματεύεται τα αντικειμενικά είδη ως *αντικειμενικές κατηγορίες*.⁸⁰ Αυτό που πάντως είναι σημαντικό να κρατήσουμε στο νου μας εδώ είναι η εισαγωγή της *ειδητικής παραμέτρου* στις περιγραφικές ψυχολογικές αναλύσεις του Χούσερλ.⁸¹ Γιατί μόνο με τη διαπίστωση αυτού του *ειδητικού* χαρακτήρα μπορούμε να αποτιμήσουμε ορθά την προτροπή των *Προλεγομένων* σύμφωνα με την οποία πρέπει να «πάψουμε να μιλάμε σαν να πρόκειται για [εμπειρική] Ψυχολογία, όταν έχουμε να διερευνήσουμε έννοιες»⁸². Αλλά και μόνο έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε τη συνάφεια του αντιψυχολογιστικού χαρακτήρα των *Προλεγομένων* με τις “ψυχολογικές” αναλύσεις των έξι *Ερευνών*, αναλύσεις οι οποίες είναι ακριβώς *ειδητικές* ψυχολογικές.

1.3. Η υπερβατολογική στροφή

1.3.1. Το υπερβατολογικό παράδοξο: η συγκροτούσα συνείδηση προϋποθέτει ως στηρικτική βάση της τον κόσμο τον οποίο συγκροτεί

Η θεωρία των *Λογικών Ερευνών* συνιστά μια ειδητική ψυχολογική επιστημολογία στο πλαίσιο της οποίας απέχουμε από το “είναι” των αντικειμένων της γνώσης. Οι διαφορών ειδών αντικειμενότητες εξετάζονται ως αποβλεπτικά σύστοιχα της συγκροτούσας συνείδησης από την άποψη της δοτικότητάς τους στην καθαρά ψυχολογική σφαίρα. Ταυτόχρονα, όμως, η φυσικο-επιστημονική πραγματικότητα συνεχίζει να προϋποτίθεται ως κάτι πίσω και πέρα από τα συνειδησιακά αποβλεπτικά αντικείμενα. Με την ψυχολογική φαινομενολογική εποχή ουσιαστικά κάνουμε αφαίρεση από μία περιοχή του φυσικού κόσμου για να αναχθούμε σε μια άλλη επικράτεια, την καθαρά ψυχολογική.

⁸⁰ Για τη διάκριση σε σημασιακές και αντικειμενικές κατηγορίες μπορεί να ανατρέξει κανείς στα *LU I*, κεφ. 11, τέταρτη *ΛΕ*, *Hua III/1*, §§19, 20, *Hua XVII*, κεφ. 2.

⁸¹ Για τη μεταβολή του νόηματος της Περιγραφικής Ψυχολογίας και την τροπή της σε *Ειδητική* μιλά ο Χούσερλ όταν το 1925, αποτιμώντας τη σημασία των *Λογικών Ερευνών*, σημειώνει ότι «η ιδέα της Περιγραφικής Ψυχολογίας έχει υποστεί, στις *Ερευνες*, μια αλλαγή και επίσης μια ουσιαστική αναμόρφωση μέσω μιας ουσιαστικής νέας μεθόδου, τόσο πολύ ώστε ο ίδιος ο Μπρεντάνο δεν ήθελε να τις αναγνωρίσει [τις *ΛΕ*] ως καθαρή εφαρμογή των δικών του ιδεών» (*Hua IX*, σ. 34 [24]). Επίσης, πάλι αναφορικά με την τροπή της Περιγραφικής Ψυχολογίας σε *Ειδητική* και την αποστασιοποίηση από τη θεωρία του Μπρεντάνο, ο Χούσερλ σημειώνει στο κείμενο που γνωρίζουμε ως *Ιδέες III*: «Όσο μεγάλα και να είναι ο σεβασμός και η ευγνωμοσύνη με τα οποία θυμάμαι τον μεγαλοφυή δάσκαλό μου και όσο και να θεωρώ μεγάλη ανακάλυψη το μετασχηματισμό της σχολαστικής έννοιας της αποβλεπτικότητας σε μια περιγραφική θεμελιώδη έννοια της Ψυχολογίας, μέσω της οποίας και μόνο έχει καταστεί δυνατή η Φαινομενολογία, πρέπει ωστόσο ουσιαστικά να διακρίνουμε ανάμεσα στην καθαρή [Ειδητική] Ψυχολογία, με το δικό μου νόημα [...] και την Ψυχολογία του Μπρεντάνο» (*Hua V*, σ. 155 [422]). Είναι διαφορετική και η έκθεση του ζητήματος από τον Ινγκάρντεν στο *Ingarden 1992*, σσ. 26κ.επς.

⁸² *LU III/1*, σ. 118 <69>.

Η φαινομενολογική αναγωγή, ως ψυχολογική, μας εξυπηρετεί μόνο στο να αποσπά από τις ζωικές πραγματικότητες το ψυχικό τους στην καθαρή ίδια ουσιακότητά του καθώς και τις καθαρές ίδιες ουσιακές συνάφειές του. (*Hua IX*, σ. 290 <195>)

Με τον αποκλεισμό κάποιας περιοχής της πραγματικότητας αναγόμαστε σε κάποιο άλλο ενδόκοσμο υπόλοιπό της. Πιο συγκεκριμένα, με τον αποκλεισμό της φύσης μένουμε με την καθαρή ψυχολογική συνείδηση, η οποία βέβαια από τη μεριά της είναι κάτι εξίσου “φυσικό” (*natürlich*), ακριβώς ως μέρος του συνόλου της πραγματικότητας.⁸³ Όπως εύστοχα σημειώνει ο Ντε Μπουρ, «[η] φαινομενολογική [ψυχολογική] σφαίρα είναι μόνο ένα τεχνητό νησί εντός του “[συνολικού] φυσικού κόσμου”»⁸⁴. Εντωμεταξύ, όμως, ο φυσικός κόσμος, του οποίου το είναι μένει σε εκκρεμότητα, διαρκώς προϋποτίθεται από τις αναλύσεις μας. Μάλιστα, αυτός ο φυσικός κόσμος, ως σκέτη υλικότητα της οποίας η εξέταση έχει αφεθεί στη δικαιοδοσία των θετικών επιστημών, προϋποτίθεται ως αναγκαία βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το καθαρά ψυχικό στοιχείο. Μπορεί, λοιπόν, οι *ειδητικές αναλύσεις* μας να σκοπεύουν στην αναζήτηση της *ουσίας* των φαινομένων, δεν καταφέρνουν όμως τελικά να εγκαταλείψουν ολότελα το έδαφος της φυσικής στάσης. Η γενική οντοθεσία που έχει τεθεί εντός παρενθέσεων συνεχίζει να προϋποτίθεται.⁸⁵ Όπως θα διαπιστώσει ο Χούσερλ,

[ο] φαινομενολόγος, ακόμα και ως ειδητικός φαινομενολόγος, είναι υπερβατολογικά απλοϊκός: εκλαμβάνει τις δυνατές «ψυχές» (εγωϊκά υποκείμενα) ακριβώς σύμφωνα με το σχετικό και μόνο νόημα της λέξης, δηλαδή ως ψυχές ανθρώπων και ζώων που νοούνται απλά ως υπάρχουσες μέσα σε ένα δυνατό κόσμο εν χώρω. (*Hua IX*, σσ. 290-1 <195>)

Ο τεχνητός αποκλεισμός του υλικού-φυσικού κόσμου, σε συνάρτηση με τη διαρκή πίεση που ασκεί η προϋπόθεσή του –και μάλιστα ως *στηρίγματος* της ψυχολογικής σφαίρας– αργά ή γρήγορα μας φέρνει αντιμέτωπους με ένα παράδοξο. Πώς γίνεται και η υλική-φυσική πραγματικότητα συγκροτείται ως αποβλεπτικό σύστημα της συνείδησης, ενώ ταυτόχρονα η συνείδηση εκλαμβάνεται ως κομμάτι της πραγματικότητας στηριζόμενο, μάλιστα, στην υλικότητα; Σε αυτό το παράδοξο ο Χούσερλ αναφέρεται σε διάφορα σημεία του έργου του. Στις *Ιδέες I* διαβάζουμε:

Έτσι, από τη μια πλευρά λέγεται ότι η συνείδηση αποτελεί το απόλυτο εντός του οποίου συγκροτείται κάθε τι το υπερβατικό και, τελικά, η ολότητα του ψυχο-φυσικού κόσμου, αλλά, από την άλλη, η συνείδηση πρέπει να είναι υφιστάμενο πραγματικό συμβάν εντός αυτού του κόσμου. Πώς συμβαδίζουν άραγε αυτά; (*Hua III/1*, σ. 116 [124]· βλ. και §51.)

Στην *Κρίση* συναντούμε αυτό το πρόβλημα ως το «παράδοξο της ανθρώπινης υποκειμενικότητας»⁸⁶: πώς γίνεται η συνείδηση να στηρίζεται σε κάτι που υπάρχει για τη συνείδηση; Αλλά και ειπωμένο διαφορετικά: πώς μπορεί ένα μέρος, ένα συστατικό του κόσμου, να συγκροτεί ως αποβλεπτικό μόρφωμα ολόκληρο τον κόσμο; Δεν έχουμε οδηγηθεί σε μια μορφή μπερκελιανού ιδεαλισμού, στο πλαίσιο του οποίου το μέρος εγκολπώνει και καταπίνει το όλον;⁸⁷

Ο Χούσερλ αναγνωρίζει ότι η ψυχολογική φαινομενολογική έρευνα γίνεται στη βάση ενός φυσικού-ενδόκοσμου ενδιαφέροντος. Η συγκροτούσα υποκειμενικότητα

⁸³ *Hua III/1*, σ. 108 [115].

⁸⁴ De Boer 1978, σ. 455.

⁸⁵ Βλ. και *Hua III/1*, §39.

⁸⁶ *Hua VI*, §§53κ.επ., §71.

⁸⁷ Βλ. *Hua III/1*, σσ. 120-1 [129]· *Hua V*, §12. Αναφορικά με τον «ψυχομονισμό» του Μπέρκλεϊ, βλ. και ό.π., σ. 154 [421].

ερμηνεύεται έτσι αντικειμενικά-ψυχολογικά, κάτι που σηματοδοτεί την ολίσθηση στη φυσική-αντικειμενική στάση. Όταν, όμως, το φυσικό-ενδόκοσμο ενδιαφέρον δώσει τη θέση του στο υπερβατολογικό ενδιαφέρον, τότε η Φαινομενολογική Ψυχολογία καθίσταται υπερβατολογικά επερωτητέα.

Η συνειδησιακή υποκειμενικότητα, που ως ψυχική αποτελεί το θέμα της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας, δεν μπορεί να είναι εκείνη στην οποία οφείλουμε να φτάσουμε τελικά επερωτώντας υπερβατολογικά. (*Hua IX*, σ. 291 <196>)

Το να παραμένουμε στην περιγραφική ψυχολογική σφαίρα και να επιχειρούμε να θεμελιώσουμε τη Φιλοσοφία σε κάποια θετική επιστήμη σαν την Ψυχολογία ή την Ανθρωπολογία, ακόμη κι αν αυτή η θεμελίωση επιχειρείται να γίνει με απριόρι όρους, δεν συνιστά, για τον Χούσερλ, παρά έναν «*υπερβατολογικό ψυχολογισμό*»⁸⁸. Η απάντηση στο υπερβατολογικό ερώτημα δεν πρέπει να αναζητείται ούτε σε μια εμπειρική αλλά και ούτε και σε μια φαινομενολογική ειδητική Ψυχολογία. Είναι αυτός ο περιορισμός στην αναζήτησή μας ο οποίος μας οδηγεί, σύμφωνα με τον Χούσερλ, στον *υπερβατολογικό κύκλο* της θεώρησης της συγκροτούσας συνείδησης ως ψυχολογικής-ενδόκοσμης και ταυτόχρονα στηριζόμενης στη φυσική υλικότητα του κόσμου τον οποίο και, αυτή η συνείδηση, συγκροτεί.⁸⁹

Με τα προηγούμενα γίνεται φανερό ότι οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* έχουν υποπέσει στο σφάλμα της φυσικοποιητικής κατάληψης της συνείδησης. Ενώ σε αυτό το έργο έχει γίνει, ανάμεσα στα άλλα, το σημαντικό βήμα της αντιπαράθεσης στον λογικό ψυχολογισμό και της υιοθέτησης της ειδητικής στάσης, ο Χούσερλ συνειδητοποιεί με τον καιρό πως αυτό δεν είναι αρκετό. Καταλαβαίνει πως αυτό που απαιτείται, για να μπορεί καν να ξεκινήσει η ίδια η Φιλοσοφία ως εγχείρημα, εναπόκειται σε μια *ριζική* αυτο-κατανόηση από τη μεριά του φιλοσόφου.⁹⁰ Μόνο έτσι θα καταφέρει το υποκείμενο να οδηγηθεί στην ανάγκη για θεμελίωση κάθε εμπειρίας σε ένα *υπερβατολογικό* πεδίο που να προηγείται κάθε θετικής ενδόκοσμης επιστήμης και κάθε αφελούς παραδοχής αναφορικά με τη δοτικότητα του κόσμου. Η έξοδος που προτείνει ο Χούσερλ προς την υπερβατολογική υποκειμενικότητα «ως τον πρωτότοπο κάθε νοηματοδότησης και επαλήθευσης [Bewährung] του Είναι»⁹¹ δεν σημαίνει,

⁸⁸ *Hua V*, σσ. 140 [407], 148 [415]; *Hua XVII*, §56· *Hua IX*, σ. 265 [130]. Οι Γκάλαχερ και Ζαχάβι αναφέρονται στο αδιέξοδο στο οποίο μας οδηγεί η πραγμάτευση της συγκροτούσας συνείδησης ως ενός κομματιού του ρεαλιστικά ερμηνευμένου κόσμου, χωρίς, όμως, να διακρίνουν την ψυχολογική από την υπερβατολογική αναγωγή. Μιλούν για *μία* αναγωγή η οποία μας αποκαλύπτει την υπερβατολογική συνείδηση όχι ως άλλο ένα (ψυχικό ή φυσικό) αντικείμενο του κόσμου. (Βλ. Gallagher & Zahavi 2008, σσ. 25κ.επ.)

⁸⁹ «Άρα θα αποτελούσε υπερβατολογικό κύκλο το να βασίσουμε την απάντηση στο υπερβατολογικό ερώτημα πάνω στην Ψυχολογία –αδιάφορο αν αυτή θα ήταν η εμπειρική ή η ειδητική-φαινομενολογική. Εδώ φτάνουμε μπροστά στην παράδοξη αμφισημία: η υποκειμενικότητα και η συνείδηση, στις οποίες ανατρέχει το υπερβατολογικό ερώτημα, μπορεί στην πραγματικότητα να μην είναι η υποκειμενικότητα και η συνείδηση με τις οποίες καταπιάνεται η Ψυχολογία.» (*Hua IX*, σ. 292 <197>)

⁹⁰ Βλ., π.χ., *Hua V*, σ. 147 [414]. Όπως σημειώνει σε άλλο σημείο ο Χούσερλ, «το υπερβατολογικό ερώτημα προϋποθέτει ένα έδαφος ανεπερώτητο είναι, πάνω στο οποίο πρέπει να αποφασιστούν τα μέσα για την επίλυσή του» (*Hua IX*, σ. 291 <196>). Για τη στάση που υιοθετεί ο Χούσερλ στις *ΛΕ* και την ανάγκη για την υπερβατολογική στροφή βλ. και Cairns, 2002, σ. 226 κ.ε. Ο Μερλώ-Ποντύ κάνει θέμα του τη δυνατότητα της Φιλοσοφίας στη βάση της αυτο-υπευθυνότητας και της ριζικής αυτο-κατανόησης από τη μεριά του φιλοσόφου. Ταυτόχρονα, όμως, αντιτίθεται στον χούσερλιανό ιδεαλισμό, θεωρώντας ότι αυτός (ο ιδεαλισμός) προκρίνει την ιδέα μιας άκοσμης και άχρονης υπερβατολογικής συνείδησης, ενώ ο ίδιος επιχειρεί να μιλήσει για το ενσώματο υποκείμενο το οποίο είναι-εν-τω-κόσμω. Βλ. ενδεικτικά Merleau-Ponty 1945, σσ. ix [xiv], 75-6 [62-3], 278 [241].

⁹¹ *Hua V*, σ. 139 [406].

τότε, παρά τη δυνατότητα θεμελίωσης της Φιλοσοφίας έτσι ώστε τίποτα να μην λειτουργεί ως ανεπερώτητο θεμέλιο.⁹²

1.3.2. Η Υπερβατολογική Φαινομενολογική Φιλοσοφία

Στις ειδητικές φαινομενολογικές αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών*, το φαινομενολογικό ψυχολογικό υποκείμενο θεματοποιείται εντός ενός δεδομένου κόσμου ο οποίος προϋποτίθεται από τον ψυχολόγο. Αυτό είδαμε ότι μας αφήνει μπροστά σε ένα υπερβατολογικό παράδοξο, μας οδηγεί σε έναν υπερβατολογικό κύκλο: η Φαινομενολογική Ψυχολογία, ως επιστήμη τελικά της φυσικής στάσης, προϋποθέτει αυτό του οποίου τη συγκρότηση επιχειρεί να φωτίσει.

Η απροϋπόθετη και μη δογματική θεμελίωση της Φιλοσοφίας σε ένα στέρεο και απόλυτο έδαφος επιχειρείται με τη λεγόμενη *υπερβατολογική στροφή* του Χούσερλ. Το παράδοξο του υπερβατολογικού ψυχολογισμού (ή υποκειμενισμού), δηλαδή το παράδοξο του να συγκροτεί τον κόσμο ένα μέρος του (το υποκείμενο), επιχειρείται έτσι να διαλυθεί με τη σαφή διάκριση ανάμεσα στην *αντικειμενική* και την *υπερβατολογική* υποκειμενικότητα.⁹³ Από τη φαινομενολογική *υπερβατολογική* στάση, ο Χούσερλ αναζητά τις προϋποθέσεις συγκρότησης του κόσμου, μαζί, όμως, και κάθε ενδόκοσμης συνείδησης. Η κριτική του τώρα γίνεται ριζικότερη και αναλαμβάνει να αντιπαλέψει κάθε νατουραλιστική *οντολογία*, κάθε προσπάθεια φυσικοποίησης της συνείδησης.⁹⁴

1.3.2.α. Η αναγνώριση του υπερβατολογικού Εγώ και των υπερβατολογικών κανόνων σύνθεσης

Μια πρώτη σημαντική διάσταση της υπερβατολογικής στροφής του Χούσερλ αφορά την αναγνώριση της αναγκαιότητας ύπαρξης ενός *υπερβατολογικού εγώ* ως του πεδίου της *απόλυτης επικράτειας του Είναι*. Φάνηκε στα προηγούμενα ότι στις *Λογικές Έρευνες* ο Χούσερλ ξεπερνά την εμπειριστική μπρεντανική σύλληψη της συνείδησης ως εμμενούς κατοχής του συνόλου των *αισθημάτων* και ως αυτεπίγνωσης του ίδιου του ψυχικού βίου μέσω της εσωτερικής αντίληψης. Στις *ΛΕ* η συνείδηση είναι πλέον όρος που υποδηλώνει τη συμπερίληψη του συνόλου των *αποβλεπτικών* ενεργημάτων και της διαδοχής τους. Σε αυτό το στάδιο της σκέψης του, ωστόσο, ο Χούσερλ αρνείται ρητά να αναγνωρίσει την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός εγώ ως ενότητας πέρα από την ακατάπαυστη διαδοχή των βιωμάτων και των αποβλεπτικών ενεργημάτων· αρνείται να δεχτεί κάποια ευρύτερη ενοποιητική αρχή (με την καντιανή έννοια) που να υποβαστάζει και να κατευθύνει την πολλαπλότητα αυτών των τελευταίων. Στην §8 της πέμπτης *ΛΕ* που έχει τίτλο «Το καθαρό εγώ και το συνειδέναι», ο Χούσερλ παραθέτει σχετικά το ακόλουθο απόσπασμα από το έργο του νεοκαντιανού Νάτορπ (Paul Natorp) *Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode* (1888):

[Κ]άθε *παράσταση* που θα σχηματίζαμε για το Εγώ θα το έτρεπε σε *αντικείμενο*, όμως αν το σκεφτούμε ως αντικείμενο, την ίδια στιγμή θα έχουμε πάψει να το σκεφτόμαστε ως Εγώ. Το να είναι κάτι Εγώ [Ich-sein] σημαίνει να μην είναι αντικείμενο, αλλά κάτι που

⁹² Βλ. ό.π.: *Hua* III/1, §51.

⁹³ Βλ. σχετικά και *Hua* VI, §54.

⁹⁴ Αυτό βέβαια, όπως θα φανεί καλύτερα και στη συνέχεια, δεν σημαίνει πως οι αναλύσεις των *Λογικών Ερευνών* παύουν να διατηρούν την αξία και τη χρησιμότητά τους. Αυτό που απαιτείται, ωστόσο, είναι η ακριβής οριοθέτηση αυτής της αξίας και χρησιμότητας.

αντιτίθεται σε όλα τα αντικείμενα, τα οποία είναι αντικείμενα ακριβώς για αυτό το Εγώ. (Παρατίθεται στο LU II/1 (Α' έκδοση), σ. 341.)

Για να παρατηρήσει αμέσως μετά ότι,

[α]υτές οι αναλύσεις είναι εντυπωσιακές· όμως, καθώς εξετάζω το ζήτημα προσεκτικότερα αδυνατώ να δεχθώ την ισχύ τους [ich vermag sie nicht zu bestätigen]. (Ο.π.)

Πρέπει, ωστόσο, να ομολογήσω ειλικρινά ότι αδυνατώ να διακρίνω αυτό το πρωταρχικό Εγώ ως αναγκαίο σχεσιακό κέντρο [Beziehungszentrum]. Το μόνο πράγμα που μπορώ να εντοπίσω είναι το εμπειρικό εγώ, και τις εμπειρικές σχέσεις του, με τα εκάστοτε δικά του βιώματα ή εξωτερικά αντικείμενα. (Ο.π.)

Ωστόσο, στη δεύτερη έκδοση των *ΛΕ*, η μεταστροφή του Χούσερλ προς μια *υπερβατολογική* φαινομενολογία είναι σαφής. Στο προηγούμενο παράθεμα από την §8 της πέμπτης *ΛΕ*, όπου ο ίδιος δήλωνε την αδυναμία του να διακρίνει κάτι σαν το καθαρό Εγώ ως αναγκαίο σχεσιακό κέντρο ή πόλο, τώρα (στη δεύτερη έκδοση) προστίθεται η ακόλουθη υποσημείωση:

Στο μεταξύ, έχω μάθει πώς να το διακρίνω [το καθαρό (υπερβατολογικό) Εγώ], έμαθα, δηλαδή, πώς να μην αφήνομαι να παραπλανούμαι από τις ανησυχίες μου που προκύπτουν μπροστά στις εκφυλισμένες μορφές της μεταφυσικής του Εγώ [Ichmetaphysik] παραγνωρίζοντας τη δυνατότητα ενός καθαρού αδράγματος αυτού που αποτελεί δεδομένο. (LU II/1, σ. 361 υποσ. 1 [549 υποσ. 2])

Επίσης στη δεύτερη έκδοση, στην §6 της ίδιας *Έρευνας*, έχει προστεθεί και η εξής αποκαλυπτική υποσημείωση:

[Τ]ο εμπειρικό Εγώ αποτελεί μια υπερβατικότητα της ίδιας τάξης [Dignität] με εκείνη του φυσικού πράγματος. Εάν ο αποκλεισμός αυτής της υπερβατικότητας με την ταυτόχρονη αναγωγή της επί του φαινομενολογικώς *καθαρού* δεδομένου δεν μας αποφέρει ως υπόλοιπο κάποιο καθαρό Εγώ, τότε είναι αδύνατο να δοθεί με πραγματική (ομολογη) ενάργεια το «Εγώ υπάρχω» [*Ich bin*]. Εάν, όμως, αυτή η ενάργεια ισχύει πραγματικά ως ομολογη –και ποιος αλήθεια θα μπορούσε να το αρνηθεί– τότε πώς γίνεται να αποφύγουμε την αποδοχή ενός καθαρού Εγώ; (LU II/1, σ. 357 υποσ. 1 [544 υποσ. 1])

Η αναγνώριση του καθαρού υπερβατολογικού Εγώ, για την οποία μόλις μιλήσαμε, είναι μια πρώτη σημαντική διάσταση της χουσερλιανής υπερβατολογικής στροφής. Μια δεύτερη, αλλά εξίσου σημαντική διάσταση, αφορά τα είδη και τις ουσίες. Είδαμε πριν ότι στις *Λογικές Έρευνες* προτείνεται η ειδητική εποπτεία ως βάση για τη δυνατότητα μιας «ανάλυσης ουσιών». Ο Χούσερλ θεωρεί πως βρίσκει με αυτόν τον τρόπο τον επιθυμητό δρόμο προς αποδεικτικές ενοράσεις. Αντί για έννοιες μόνο ως περιγραφικά περιεχόμενα ενεργημάτων, τώρα έχουμε είδη, αφενός για τις σημασιακές στιγμές των ψιλών ενεργημάτων της σκέψης και, αφετέρου, για τα εποπτικώς διδόμενα αντικείμενα (όποτε αυτά υπάρχουν). Η Ειδητική Περιγραφική Ψυχολογία που αναπτύσσεται στις *Λογικές Έρευνες* στοχεύει στην ανακάλυψη αναγκαίων ουσιακών δομών πάνω στις οποίες μπορούν να θεμελιωθούν αποδεικτικά αντίστοιχες απριόρι επιστήμες. Με ειδητικό αναστοχασμό πάνω στα ενεργήματα και πάνω στα αντικείμενα των ενεργημάτων μπορούμε να αποκομίζουμε αντίστοιχες ειδητικές απριόρι μαθήσεις.

Μπορούμε να πούμε ότι σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο, η αποβλεπτικότητα απλώς “λαμβάνει χώρα” ως αποτέλεσμα “υποστασιοποιήσεων” (α) των ειδών των σημασιακών στιγμών των ενεργημάτων απόβλεψης στα ενεργήματα ψιλής απόβλε-

ψης, και (β) των ειδών των εποπτικών αντικειμένων στα ενεργήματα εποπτικής πλήρωσης. Μπορούμε, δηλαδή, να κάνουμε λόγο για τη δυνατότητα συστοίχισης μεταξύ των εν είδη θεωρημένων σημασιακών και πληρωτικών ενεργημάτων στη βάση, όμως, της αποβλεπτικής σχέσης μεταξύ ατομικών ενεργημάτων και των ατομικών αντικειμένων τους.

Με την υπερβατολογική στροφή ο Χούσερλ ξεπερνά τον λανθάνοντα πλατωνισμό των *Λογικών Ερευνών*. Αντί για ειδολογικές ενότητες που εξατομικεύονται στα επιμέρους ενεργήματα ο Χούσερλ μιλά πια για υπερβατολογικούς κανόνες σύνθεσης που αποφέρουν ως σύστοιχά τους διάφορες αντικειμενότητες, με ακριβώς αντίστοιχες “ενσωματωμένες” μορφολογικές (αντικειμενικές) στιγμές. Πριν, για να θεμελιώσουμε τις απριόρι επιστήμες, εκκινούσαμε από τις συστοιχίες ενεργημάτων και επιμέρους αντικειμένων για να φτάσουμε σε συστοιχίες σημασιών και ειδών. Τώρα που λύνεται το μυστήριο του καθεστώτος των υπερβατικών αντικειμένων (άρα και των ειδολογικών ενοτήτων), μπορούμε να έχουμε άμεσα αντικειμενικές συστοιχίες, ως συστοιχίες *κανόνων υπερβατολογικής-συνειδησιακής σύνθεσης* και υπερβατολογικά θεωρημένων πραγματικών αποβλεπτικών αντικειμένων.⁹⁵ Οι ιδεατές ενότητες για τις οποίες έπρεπε να ισχύουν οι νόμοι της Λογικής, των Μαθηματικών, κ.λπ., δεν είναι πλέον πλατωνίζουσες σημασίες και είδη,⁹⁶ “προ-δεδομένες” έστω και με το καθεστώς της ισχύος για το οποίο μιλούσε ο Χούσερλ, αλλά οι κανόνες σύνθεσης (συνθετικά απριόρι) της υπερβατολογικής συνείδησης και οι αντίστοιχες μορφικές στιγμές των αποβλεπτικών αντικειμένων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι διάφορες αντικειμενότητες μπορούν να αποτελέσουν οδηγητικούς μίτους που καθοδηγούν την αναζήτηση των υπερβατολογικών κανόνων σύνθεσης της συνείδησης.

1.3.2.β. Η υπερβατολογική αναγωγή

Στο πλαίσιο της Φαινομενολογικής Ψυχολογίας, η γενική οντοθεσία και το ζήτημα της πραγματικότητας έχουν τεθεί σε εκκρεμότητα, όμως, με μία έννοια προϋποτίθενται από τις φαινομενολογικές αναλύσεις. Αυτόν τον οντολογικό χαρακτήρα της προϋποτιθέμενης ανεξάρτητης αυθυπαρξίας έρχεται να *ακυρώσει* η *υπερβατολογική* φαινομενολογική αναγωγή. Με την υπερβατολογική αναγωγή προχωρούμε στη *διαγραφή* της γενικής οντοθεσίας, η οποία είχε τεθεί εντός παρενθέσεων, αλλά με μια έννοια συνέχιζε να αποτελεί προϋπόθεση για τις ψυχολογικές αναλύσεις του πεδίου των φαινομένων. Η διαγραφή της γενικής οντοθεσίας, κι αυτό είναι εδώ το πολύ σημαντικό, έχει ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη του πεδίου των φαινομένων ως *πεδίου του μόνου πραγματικού Είναι*. Δεν υπάρχει κάτι άλλο πίσω ή πέρα από τα φαινόμενα· αλλά και αυτά δεν είναι “σκέτα” φαινόμενα, παρά η απτή πραγματικότητα ιδωμένη τώρα υπό υπερβατολογικό πρίσμα.⁹⁷

Με την κίνηση της οριστικής διαγραφής του υπερβατικού κόσμου με τον τρόπο που τον οντοθετούμε μέσα από τη φυσική στάση, δεν απέχουμε απλά από πεποιθήσεις ή κρίσεις περί ύπαρξης πραγμάτων τα οποία, ωστόσο, συνεχίζουν να προϋποτίθενται από τις φαινομενολογικές ψυχολογικές περιγραφές μας. Ο Χούσερλ θα πει, μάλιστα, στις *Ιδέες* I ότι με την υπερβατολογική κίνηση δεν χάνουμε παρά κερδίζουμε τον κόσμο.

⁹⁵ Στις *Ιδέες* I, ο Χούσερλ μιλάει για αυτές τις συστοιχίες με όρους *εννόησης-ενοήματος* (Noesis-Noema).

⁹⁶ Βλ. π.χ., Ingarden [1975], σ. 7κ.ε. Ο ίδιος παρατηρεί εκεί, ωστόσο, πως αν και είναι σαφής η αλλαγή άποψης του Χούσερλ σχετικά με τη ρεαλιστικότητα των ιδεατών αντικειμένων, δεν είναι το ίδιο σαφές αν απορρίπτει και τη ρεαλιστικότητα των όντων του εξωτερικού κόσμου (πράγματα καθ’ εαυτά).

⁹⁷ Βλ. σχετικά και Θεοδώρου 2000, κεφ. Β.2.1· Θεοδώρου 2001.

Κατευθύνουμε τη νοητική μας βλέψη και το θεωρητικό μας ερευνητικό ενδιαφέρον προς την καθαρή συνείδηση στο απόλυτο προσίδιο *Είναι της*. Είναι λοιπόν τούτο που απομένει ως το επιζητούμενο «φαινομενολογικό υπόλοιπο» και απομένει παρόλο τον «αποκλεισμό» όλου του κόσμου μαζί με όλα τα φυσικά αντικείμενα, τα έμβια όντα και τους ανθρώπους, ημών των ιδίων συμπεριλαμβανομένων. Στην πραγματικότητα δεν απωλέσαμε τίποτα, τουναντίον κερδίσαμε το σύνολο του απόλυτου *Είναι* το οποίο, αν κατανοηθεί ορθά, εμπεριέχει, «συγκροτεί» εν εαυτώ κάθε κοσμική υπερβατικότητα. (*Hua* III/1, σσ. 106-7 [113])

Με άλλα λόγια, αυτό που στην πραγματικότητα πετυχαίνουμε είναι η ακύρωση μιας συγκεκριμένης ερμηνείας του κόσμου με σκοπό να μας αποκαλυφθεί το γεγονός της ίδιας της συγκρότησής του. Η υπερβατολογική αναγωγή φανερώνει ακριβώς την υπερβατολογική συνείδηση μαζί με όλες τις δυνατότητες συνθέσεων του ενός και μοναδικού κόσμου. Στο υπερβατολογικό πεδίο δεν έχουμε να κάνουμε με συμβάντα ενός κόσμου ο οποίος προϋποτίθεται ως υπάρχων ανεξάρτητα από τη συνείδηση. Ο κόσμος τώρα είναι *ο-κόσμος-ο-υπάρχων-για-τη-συνείδηση* και αποκαλύπτεται ως το πραγματικό *ον* που πρωταρχικά συγκροτείται στο πολλαπλό των σύμφωνων εμπειριών της.⁹⁸ Είναι, βέβαια, δυνατή η ανατροπή της συμφωνίας του πολλαπλού των εμπειριών, μια ανατροπή που μπορεί, ωστόσο, να αφορά μόνο επιμέρους στοιχεία και όχι τη γενική μορφή τους. Αυτό το τονίζει ο Χούσερλ σε διάφορα σημεία, με το γνωστό νοητικό πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου.⁹⁹ Εκμηδένιση του κόσμου δεν σημαίνει πως δεν μας δίνεται τίποτα. Αυτό όμως που μας δίνεται δεν έχει τη συνοχή και τη συνάφεια μιας αρμονικά σύμφωνης εμπειρίας. Το πείραμα της εκμηδένισης του κόσμου δικαιολογεί υπερβατολογικά το απόλυτο της συνείδησης και τη σχετικότητα του κόσμου.

Όταν, λοιπόν, ο Χούσερλ υποστηρίζει ότι η υπερβατολογική συνείδηση είναι «ένα σύστημα απόλυτου *Είναι*, εντός του οποίου δεν είναι δυνατό να εισδύσει τίποτα και από το οποίο τίποτα δεν είναι δυνατό να διαφύγει»¹⁰⁰ μιλά για μια συνείδηση που δεν είναι τίποτα λιγότερο και τίποτα περισσότερο από το συγκροτείν, όχι λογικά-υποθετικά, αλλά μέσα από την εκτύλιξη των εμπειριών της.

Κάθε συλληπτό νόημα, κάθε συλληπτό είναι, είτε ονομάζεται εμμενές είτε υπερβατικό, εμπίπτει στη σφαίρα της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας ως υποκειμενικότητας που συγκροτεί το νόημα και το είναι. Το να θέλεις να συλλάβεις το σύμπαν του πραγματικού είναι ως κάτι που ίσταται έξω από το σύμπαν μιας δυνατής συνείδησης, μιας δυνατής γνώσης, μιας δυνατής ενάργεια, και να θεωρείς αυτά τα δυο ως συνδεόμενα μεταξύ τους απλώς εξωτερικά δι' ενός άκαμπτου νόμου, όλα αυτά είναι ανόητα. Το είναι και η συνείδηση συνανήκουν ουσιαδώς και, ως ουσιαδώς συνανήκοντα, αποτελούν επίσης «ένα», «ένα» μέσα στη μοναδική απόλυτη συγκεκριμενοποίηση, αυτής της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας. (*Hua* I, σ. 117 <124>)

Ο υπερβατικός κόσμος συγκροτείται ως σύστοιχο της συνείδησης και με αυτή την έννοια το *Είναι* του είναι δευτερογενές, «[π]ρόκειται για το *Είναι* του οποίου την οντικότητα θέτει το ίδιο το συνειδέναι κατά τη διενέργεια των εμπειριών του»¹⁰¹. Δεν μπορεί να υπάρξει κάποια πραγματικότητα, κάποιος χωρο-χρονικός κόσμος πίσω, ή πέρα από ό,τι συγκροτεί η ίδια η συνείδηση. Ό,τι συνιστά την πραγματικότητα δεν

⁹⁸ Βλ., π.χ., *Hua* V, σ. 145 [412].

⁹⁹ Βλ. π.χ., *Hua* III/1, §49· *Hua* IV, σ. 294 υπο. [308 υπο.]· *Hua* XVI, σ. 40 [34]· *Hua*Mb IV, σσ. 63κ.επς.

¹⁰⁰ *Hua* III/1, σ. 105 [112]

¹⁰¹ Ο.π., σ. 106 [112].

μπορεί παρά να είναι αντικείμενο δυνατής εμπειρίας, δεν μπορεί, με άλλα λόγια, παρά να προκύπτει ως το αποβλεπτικό σύστοιχο των υπερβατολογικών συνειδησιακών συγκροτήσεων.

Με τη φαινομενολογική υπερβατολογική αναγωγή δεν “αφαιρούμε” κάποιο κομμάτι της πραγματικότητας για να μείνουμε με κάποιο άλλο. Δεν φτάνουμε σε κάποια περιοχή της πραγματικότητας παρά στην πρωτο-περιοχή (Ur-region). Η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή δεν αποκαλύπτει την υπερβατολογική συνείδηση ως μια περιοχή δίπλα σε άλλες. Η υπερβατολογική συνείδηση είναι το “απόλυτο είναι” το οποίο δεν έχει σύνορα για να χωριστεί από κάτι άλλο. Η υπερβατολογική υποκειμενικότητα, λοιπόν, “φέρει μέσα της” τον εμπράγματο υπερβατικό κόσμο γιατί ακριβώς τον συγκροτεί στην πραγματικότητά του.¹⁰² Αυτή είναι η καρδιά του υπερβατολογικού ιδεαλισμού του Χούσερλ. Ενός ιδεαλισμού όχι ψυχολογικού ή, όπως αλλιώς τον αποκαλεί ο ίδιος, υποκειμενικού.¹⁰³ Δεν πρόκειται, δηλαδή, για έναν ιδεαλισμό που αρθρώνεται απλά ως μια αντίδραση στο ρεαλισμό μοιραζόμενος με αυτόν τον τελευταίο το κοινό έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης. Ο ιδεαλισμός και ο ρεαλισμός που κινούνται στο έδαφος της φυσικής-απλοϊκής στάσης είναι και οι δύο, κατά τον Χούσερλ, δογματικοί και αφελείς. Και αυτόν το δογματισμό έρχεται να καταγγείλει η χουσερλιανή Υπερβατολογική Φαινομενολογία.

1.3.3 Φαινομενολογική Ψυχολογία ή Υπερβατολογική Φαινομενολογία;

Η υπερβατολογική αναγωγή τρέπει το φαινομενολογικό ψυχολογικό πεδίο σε υπερβατολογικό. Αυτή μας οδηγεί στην επικράτεια της υπερβατολογικής υποκειμενικότητας που προηγείται κάθε ενδόκοσμου όντος, όπως και του ανθρώπινου Εγώ ως ενδόκοσμου. Το ενδόκοσμο Εγώ αποκτά έτσι οντολογική αξία μόνο στη βάση του υπερβατολογικού Εγώ. Πρέπει, ωστόσο, να προσέξουμε ότι, *τα ίδια* εκείνα περιεχόμενα για τα οποία έχουμε τις συγκεκριμένες αξιώσεις από τη φαινομενολογική ψυχολογική στάση, είναι αυτά για τα οποία υιοθετούμε, μέσω της υπερβατολογικής αναγωγής, την υπερβατολογική στάση.

Έχουμε, έτσι, μία αξιοσημείωτη γενική παραλληλία ανάμεσα σε μια ορθά διενεργούμενη Φαινομενολογική Ψυχολογία και μια Υπερβατολογική Φαινομενολογία. Σε κάθε ειδητική όπως επίσης και εμπειρική διαπίστωση από τη μια μεριά πρέπει να αντιστοιχεί ένα παράλληλο από την άλλη. (*Hua V*, σσ. 146-7 [414])¹⁰⁴

Η διαφορά της Υπερβατολογικής Φαινομενολογίας από τη Φαινομενολογική Ψυχολογία αποκαλείται από τον Χούσερλ διαφορά «απόχρωσης»¹⁰⁵, ή, αλλιού, «απλή διαφορά στάσης»¹⁰⁶, ή «διαφορά προσήμου»¹⁰⁷. «Στην πραγματικότητα», μας λέει ο ίδιος, «η καθαρά Ψυχολογική Φαινομενολογία συμπίπτει, τρόπον τινά, πρόταση με

¹⁰² Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει την επιστροφή μας στη *φυσική στάση* από την οποία εκκινήσαμε, όπως επιχειρεί να δείξει ο Λουφτ στα Luft 1998, Luft 2002. Ούτε, βέβαια, μπορεί να σημαίνει την υποχώρηση από τη φυσική στάση στο χώρο της εμμενούς αίσθησης, όπως θέλει ο Μπισιάγκα. Βλ. σχετικά Biceaga 2010, σσ. 5, 23, 26.

¹⁰³ Ως ψυχολογικό-υποκειμενικό αντιμετωπίζει ο Χούσερλ, για παράδειγμα, τον ιδεαλισμό του Μπέρκλεϋ. Βλ., π.χ., *Hua III/1*, §55· *Hua V*, σ. 153-4 [420-21]· *Hua XVII*, §66.

¹⁰⁴ Βλ. και στις *Ιδέες I* όπου ο Χούσερλ γράφει ότι «κάθε φαινομενολογική διαπίστωση σχετικά με την απόλυτη συνείδηση μπορεί να επανερμηνευθεί ως μια ειδητική-ψυχολογική» (*Hua III/1*, σ. 160 [172-3]).

¹⁰⁵ *Hua V*, σ. 147 [414].

¹⁰⁶ *Hua IX*, σ. 247 [95].

¹⁰⁷ Ο.π., σ. 248 [95]· βλ. και *Hua III/1*, σ. 159 [171].

πρόταση με την Υπερβατολογική Φαινομενολογία»¹⁰⁸. Στο επίπεδο των φαινομενολογικών ψυχολογικών περιγραφών κάνουμε επίσης λόγο για τη συγκρότηση του υπερβατικού κόσμου, για τη συγκρότησή του όμως ως *φαινομένου* που εμφανίζεται στην καθαρή ψυχολογική συνείδηση. Υπό το φως της ψυχολογικής αναγωγής, υπερβατικό είναι το συγκροτούμενο *φαινόμενο* το οποίο υπερβαίνει το ρεύμα των βιωμάτων. Από την άλλη, όπως φάνηκε από τα προηγούμενα, το υπερβατικό φαινόμενο *υπό το φως της υπερβατολογικής αναγωγής* δεν είναι παρά αυτό το ίδιο το *πραγματικό*.

Μπορούμε να πούμε ότι, με μια έννοια, *οι αναλύσεις για τη συγκρότηση των υπερβατικών αντικειμενοτήτων δεν επηρεάζονται από το αν υιοθετούμε τη μια ή την άλλη στάση, από το αν το συγκροτούμενο είναι απλά ένα φαινόμενο ή είναι το ίδιο το πραγματικό αντικείμενο*. Αυτό ισχύει και για τις αναλύσεις που θα ακολουθήσουν. Αυτές μπορούν να διαβαστούν και με τους δύο τρόπους. Πρέπει, βέβαια, να έχουμε στο νου μας πως ενώ στη μία περίπτωση τηρούμε μια μεθοδολογική και τεχνητή στάση εποχής για χάρη των συγκροτητικών αναλύσεων ως κομμάτι μιας φαινομενολογικής Ψυχολογίας, στην άλλη περίπτωση η στάση μας και οι αναλύσεις μας έχουν μεταφυσικό χαρακτήρα. Η φαινομενολογική-ψυχολογική αντιμετώπιση διακρίνεται, όπως μας λέει ο Χούσερλ, από έναν, τρόπον τινά, “διδιάστατο χαρακτήρα”, ενώ η υπερβατολογική αντιμετώπιση διακρίνεται και από μια «διάσταση βάθους [Tiefendimension]»¹⁰⁹ ή «τρίτη διάσταση»¹¹⁰. Πρέπει, δηλαδή, να έχουμε στο νου μας πως παρόλο που και στις δύο περιπτώσεις οι συγκεκριμένες αναλύσεις μπορεί να είναι οι ίδιες, για τον Χούσερλ η Φαινομενολογική Ψυχολογία και η Υπερβατολογική Φαινομενολογία είναι τελικά ανόμοιες ως προς το θεμελιακό νόημά τους.¹¹¹ Η διαφορά απόχρωσης που τις χαρακτηρίζει είναι τόσο σημαντική, ώστε στη μια περίπτωση έχουμε να κάνουμε με μια *μη φιλοσοφική* ψυχολογία ως “θετική” επιστήμη, ενώ στην άλλη με *αυθεντική* φιλοσοφία. Είναι αυτή η διαφορά απόχρωσης που κρίνει τελικά, κατά τον Χούσερλ, την ίδια τη δυνατότητα της φιλοσοφίας, «το Είναι και το μη-Είναι μιας φιλοσοφίας»¹¹². Στον δεύτερο *Καρτεσιανό Στοχασμό* αυτό γίνεται ξεκάθαρο.

Αν και η καθαρή [φαινομενολογική] ψυχολογία της συνείδησης είναι ένας ακριβής παράλληλος της υπερβατολογικής φαινομενολογίας της συνείδησης, θα πρέπει, εντούτοις, αυτά τα δύο να διαχωρίζονται αυστηρά, καθώς η μίξη τους χαρακτηρίζει μεν τον υπερβατολογικό ψυχολογισμό, καθιστά αδύνατη δε μια γνήσια φιλοσοφία. Πρόκειται εδώ για μια από εκείνες τις φαινομενικά ασήμαντες λεπτομέρειες που καθορίζουν αποφασιστικά τον ορθό δρόμο ή τη λοξοδρόμηση της φιλοσοφίας. (*Hua I*, σσ. 70-1 <53-4>)

[Ε]ίναι απύθμενη η διαφορά μεταξύ του νοήματος της [φαινομενολογικής] ψυχολογικής και εκείνου της υπερβατολογικής-φαινομενολογικής έρευνας της συνείδησης, αν και τα περιεχόμενα που μπορούμε να περιγράψουμε και στις δύο πλευρές μπορούν να συμφωνούν μεταξύ τους. (*Hua I*, σ. 71 <54>)

Στο περίφημο κείμενο που ετοίμασε ο Χούσερλ για να προλογίσει την επικείμενη αγγλική έκδοση των *Ιδεών I*, και που συνηθίζουμε να αποκαλούμε *Επίλογο* στις *Ιδέες*¹¹³, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο χαρακτήρα της Υπερβατολογικής Φαινομενο-

¹⁰⁸ *Hua IX*, σ. 250 [101].

¹⁰⁹ *Hua VI*, σ. 121 [118].

¹¹⁰ *Ο.π.*, σ. 126 [123].

¹¹¹ Βλ. *Hua IX*, σσ. 247-8 [95], 266 [131], 275 [159].

¹¹² *Hua V*, σ. 148 [415].

¹¹³ Αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε το 1930, ένα χρόνο πριν την έκδοση της αγγλικής μετάφρασης του πρώτου βιβλίου των *Ιδεών* από τον Γκίμπσον (Boyce Gibson), με τον τίτλο «Nachwort zu meinen “Ideen

λογίας. Εκεί ο Χούσερλ προσπαθεί να αντικρούσει διάφορες κατηγορίες που του είχαν αποδοθεί αναφορικά με τη μέθοδό του, αναφορικά με την υποτιθέμενη νοησιαρχική κατεύθυνση (Intellektualismus) της φιλοσοφίας του και της αδυναμίας να πραγματοποιηθεί το ζήτημα της «καταγωγικής-συγκεκριμένης, πρακτικής-καθημερινής υποκειμενικότητας»¹¹⁴ ή το ζήτημα της ύπαρξης (Existenz) αλλά και της Μεταφυσικής.¹¹⁵ Ο Χούσερλ ισχυρίζεται πως όλες αυτές οι κατηγορίες έχουν τη βάση τους σε παρανοήσεις, οι οποίες προκύπτουν κυρίως διότι οι επικριτές του ερμηνεύουν την Υπερβατολογική Φαινομενολογία του μέχρι ένα ορισμένο μόνο σημείο του οποίου, όμως, η υπέρβαση συνιστά ακριβώς ολόκληρο το νόημά της.¹¹⁶ Είναι, αντίθετα, εκείνοι (οι διάφοροι επικριτές) που αδυνατούν να οδηγηθούν εκεί που πραγματικά πρέπει να οδηγεί η υπερβατολογική φαινομενολογική αναγωγή, δηλαδή στην υπερβατολογική υποκειμενικότητα. Εκείνοι αδυνατούν να κατανοήσουν το νόημα της υπερβατολογικής αναγωγής και μένουν προσκολλημένοι σε μια ανθρωπολογία (είτε εμπειρική, είτε απριόρι) της ενδόκοσμης υποκειμενικότητας. Είναι εκείνοι που αδυνατούν να θεμελιώσουν μια Φιλοσοφία απαλλαγμένη από τον ανθρωπολογισμό και τον ψυχολογισμό.¹¹⁷ Ο Χούσερλ επιμένει πως η Υπερβατολογική Φαινομενολογία «[σ]την πραγματικότητα αγκαλιάζει το σύνολο του ορίζοντα των προβλημάτων της Φιλοσοφίας»¹¹⁸ ακόμα και εκείνων της Μεταφυσικής.

zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie”» στο *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung*, τ. 11, σσ. 549-570.

¹¹⁴ *Hua* V, σ. 140 [407].

¹¹⁵ Βλ. ό.π.

¹¹⁶ Βλ. ό.π.

¹¹⁷ Βλ., ό.π.

¹¹⁸ Ο.π., σ. 141 [408], οι emphásεις προστέθηκαν.